

**ÇAĞDAŞ HARİCİ AKIMLAR:
EL-KAİDE VE İŞİD ÖRNEĞİ**

Cengiz GÜNGÖRMEZ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Muhammet YAZICI
2023
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Cengiz GÜNGÖRMEZ

ÇAĞDAŞ HARİCİ AKIMLAR:
EL-KAİDE VE İŞİD ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Muhammet YAZICI

ERZURUM – 2023

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**ÇAĞDAŞ HARİCİ AKIMLAR: EL-KAİDE VE İŞİD ÖRNEĞİ**” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

24/07/2023

Cengiz GÜNGÖRMEZ

Aslı Islak İmzalıdır

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Muhammet YAZICI danışmanlığında, Cengiz GÜNGÖRMEZ tarafından hazırlanan bu çalışma 24 / 07 / 2023 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Muhammet YAZICI **İmza:** Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK **İmza:** Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Berat SARIKAYA **İmza:** Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR DİZİNİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ	1
I. ÇALIŞMANIN METODU	1
II. ÇALIŞMADA ELE ALINAN GRUPLAR VE ÇERÇEVESİ	2
III. ÇALIŞMANIN AMACI.....	3
IV. ÇALIŞMADA YARARLANILAN KAYNAKLAR	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KAVRAMLARI İSİMLENDİRME PROBLEMİ

1.1. HARİCİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE HARİCİLİĞİ İSİMLENDİRME PROBLEMİ.....	8
1.2. SELEFİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE SELEFİLİĞİ İSİMLENDİRME PROBLEMİ.....	10
1.3. EL-KAİDE’NİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE EL-KAİDE’Yİ İSİMLENDİRME PROBLEMİ.....	13
1.4. IŞİD’İN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE IŞİD’İ İSİMLENDİRME PROBLEMİ.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKAPLAN

2.1. HARİCİLİĞİN TARİHİ ARKAPLANI	16
2.2. SELEFİLİĞİN TARİHİ ARKAPLANI.....	23
2.3. EL-KAİDE’NİN TARİHİ ARKAPLANI	30
2.4. IŞİD (IRAK VE ŞAM İSLAM DEVLETİ)’NİN TARİHİ ARKAPLANI	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİ SELEFİ-HARİCİ AKIMLARIN FİKRİ YAPILARI VE ÇAĞDAŞ

HARİCİ SELEFİ AKIMLARLA MUKAYESESİ

3.1. TARİHİ SELEFİ-HARİCİ AKIMLARIN FİKRİ YAPILARI	40
3.2. ÇAĞDAŞ SELEFİ-HARİCİ AKIMLARIN FİKRİ YAPILARI	51
3.3. GENEL MUKAYESE: BENZERLİKLER AYKIRILIKLAR.....	54
SONUÇ.....	57
KAYNAKÇA	59
ÖZGEÇMİŞ.....	63

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ HARİCİ AKIMLAR: EL-KAİDE VE İŞİD ÖRNEĞİ

Cengiz GÜNGÖRMEZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muhammet YAZICI

2023, 63 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Muhammet YAZICI

Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK

Doç. Dr. Berat SARIKAYA

İslam düşünce tarihinde ‘selef’ kavramı, geçmişte ve günümüzde en çok kullanılan, gerek Müslüman gerekse Batılı düşünürler tarafından sık sık gündeme getirilen ve üzerinde araştırmalar yapılan kavramlar arasında yerini almıştır. Özellikle günümüzde kimi coğrafyalarda meydana gelen katliam ve vahşet senaryolarının katil başrolünü oynayanların kendilerini ‘selefi’ diye tanıtmaları, hem bu gruhun hem de bunların kendilerine model kabul ettikleri Selefilğin iyi anlaşılmasını iktiza etmektedir.

Yapı olarak Haricilere ciddi manada benzerlik gösteren ve ‘tekfir, bidat’ gibi kavramları kendilerine zırh gibi kullanan günümüz selefilerinin, kendi fikir ve düşüncelerini selefte yani İslam’ın ilk üç nesline dayandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu selefi gruplar her ne kadar selef ile aynı fikre sahip olduklarını dillendirseler de, yaptıkları icraatlar onların Hariciliğin müdavimi olduklarını gözler önüne sermektedir.

İşte bu ve benzeri görüşler, günümüz dünyasını kargaşaya, karışıklığa ve keşmekeşe sokan, kan ve şiddetin içine atan etmenlerdir. Kendilerini hakikatin kendisi bilen ve kendi görüşlerinin zıddını İslam dışı, sapık, kâfir, müşrik diye isimlendiren her türlü mezhepçi, meşrepçi, ırkçı hareketlerin temelinde Hariciliğin kokusunu almak çok da zor olmasa gerek. Özellikle günümüzde sık sık kulaklarımızı çınlatan El-Kaide ve İŞİD gibi selefçi gruplar, Hariciliğin mücessem bir timsalini teşkil etmektedirler.

Çalışmamız, İslam dininin teşekkülünün ilk asrından günümüze kadar var olan ve her zaman da dillendirilen bu sorunu incelemeyi hedeflemektedir. ‘Çağdaş Harici Akımlar: El-Kaide ve İŞİD Örneği’ adını verdiğimiz bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, çalışmamızda ele aldığımız konunun kavramsal çerçevesi ve tarihi arka planı ele alınacaktır. Özellikle ‘selef’ ve ‘harici’ kavramlarının iyi anlaşılması ve bunların tarihi serüveninin iyi bilinip değerlendirilmesi bizi hedefimize yaklaştıracaktır.

İkinci bölümde, çalışmada ele alınacak olan grupların isimlendirilmesi problemi üzerinde durulacaktır. Böylece araştırma konusu olan grup ve fırkaların isimlendirilme menşei, hasımları ve taraftarları tarafından yapılan isimlendirmelerin ne şekilde olduğu öğrenilmiş olacaktır.

Üçüncü bölümde ise, tarihi selefi-harici akımların fikri yapıları ile çağdaş harici selefi akımların (El-Kaide, İŞİD vb. grupların) fikri yapılarının nasıl olduğu incelenip bunların mukayesesi yapılacaktır. Günümüz selefiligi ile selefin benzerliklerinin veya farklılıklarının tespiti için, o dönem ile günümüz dönemini, selefin zihniyeti ile günümüz selefilerinin zihniyeti karşılaştırılmalıdır. Böylece bunlar arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar saptanabilecektir.

Bu grupların fikri yapılarının iyi bir şekilde incelenebilmesi için İslam’ın ilk asrında meydana gelen ve büyük bir ayrılma-ayrışmayı meydana getiren kimi olayları, Haricileri ve Selefiligi ele almamız gerekmektedir.

İşte bu eksende yapacağımız çalışma, günümüzde kendilerini selefin takipçileri olarak gören ‘harici-Selefçi-Vehhabi’ grupların fikri yapılarının incelenmesi ve kendilerini dayandırdıkları selefin fikri yapısı ile mukayese edilmesini ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haricilik, Selefilik, El-Kaide, İşid

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****CONTEMPORARY OF KHARIJITES CURRENTS: THE EXAMPLE OF AL-QAEDA AND ISIS****Cengiz GÜNGÖRMEZ****Advisor: Prof. Dr. Muhammet YAZICI****2023, 63 pages****Jury: Prof. Dr. Muhammet YAZICI****Prof. Dr. Resul Öztürk****Ass. Prof. Dr. Berat SARIKAYA**

In the history of Islamic thought, the concept of 'predecessor' has taken its place among the most used concepts in the past and today, frequently discussed and researched by both Muslim and Western thinkers. The fact that those who play the leading role of murderer in the scenarios of massacre and savagery that occur in some geographies today present themselves as 'salafis' requires a good understanding of both this group and the Salafism they consider a model for themselves.

It is seen that today's Salafis, who are very similar to the Kharijites in structure and use concepts such as "takfir and bidath" as armor for themselves, base their ideas and thoughts on the Salaf, that is, on the first three generations of Islam. Although these Salafist groups state that they have the same idea as the Salaf, their actions reveal that they are regulars of Kharijite.

These and similar views are the factors that put today's world in turmoil, confusion and confusion and throw it into blood and violence. It should not be difficult to smell the smell of Kharijite on the basis of all kinds of sectarian, dissident and racist movements that know themselves as the truth and call the opposite of their views as non-Islamic, perverted, infidels, and polytheists. Salafist groups such as Al-Qaeda and ISIS, which often ring in our ears in our current affairs, constitute an embodied example of Kharijite.

Our study will be to examine this problem, which has existed from the first century of the formation of the religion of Islam to the present and has always been voiced. This research, which we call "Non-Contemporary Currents: The Case of Al-Qaeda and ISIS", consists of three parts.

In the first part, the conceptual framework and historical background of the subject that we discussed in our research will be discussed. In particular, a good understanding of the concepts of 'predecessor' and 'external' and well-known and evaluating their historical adventure will bring us closer to our goal.

In the second part, the problem of naming the groups that will be discussed in the study will be discussed. Thus, the origin of the naming of the groups and factions that are the subject of the research, and how the naming made by their opponents and supporters will be learned.

In the third part, the intellectual structures of historical Salafi-external movements and contemporary external Salafist movements (Al-Qaeda, ISIS, etc.) will be examined and compared. In order to determine the similarities or differences between today's salafism and the predecessor, that period and today's period, the mentality of the predecessor and the mentality of today's predecessors should be compared. Thus, similarities and differences between them can be determined.

In order to examine the intellectual structures of these groups well, we need to deal with some events that took place in Sadr-i Islam and created a great separation-separation, the Kharijites and Salafism.

Here, our study on this axis will examine the intellectual structure of the 'external-Salafist-Wahhabi' groups that see themselves as followers of the predecessor and compare them with the intellectual structure of the predecessor on which they base themselves.

Keywords: Kharijite, Salafism, Al-Qaeda, Isis

KISALTMALAR DİZİNİ

Ar. :	Arapça
A.y. :	Aynı yer
Bibl. :	Bibliyografya
Bk. :	Bakınız
C. :	Cilt
D. :	Doğumu, doğum tarihi
DİA. :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB. :	Diyanet İşleri Başkanlığı
EAÜİF:	Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ed. :	Editör
Ens. :	Enstitü
H. :	Hicri
Hz. :	Hazreti
İSAM:	İslam Araştırmaları Merkezi
M:	Miladi
M.Ö. :	Milattan önce
M.S. :	Milattan sonra
Ö. :	Ölümü, ölüm tarihi
S. :	Sayfa
Sy. :	Sayı
T.D.K. :	Türk Dil Kurumu
Trc. :	Tercüme, tercüme eden
Vb. :	Ve benzeri

ÖNSÖZ

İnsanoğlunu yaratılanlar içinde en üstün kılan şey onun düşünebilen, fikir üretebilen bir mahlûk olmasındandır. İnsanın düşünceleri toplumları aydınlatan, yönlendiren, geliştiren bir yapıya sahip olmasının yanında bazen de onun düşünceleri hayata problem olmakta, topluma zarar verebilmektedir. Ancak genel olan ve değişmeyen bir durum vardır ki oda şudur: ‘düşünmeye, fikir üretmeye düşman olan veya taassupça kolektif düşünmenin olduğu toplumlar; hayatın felce uğramasının ve toplumların gelişmemesinin en büyük nedenidir.’

İslam kültür ve düşünce tarihi incelendiğinde de durum aynıdır. İnsanlar, mezhebi bir taassupla düşündüklerinde veya hakkın kendi fikirleri dışında da olabileceği ihtimalini vermediklerinde ortaya felce uğramış bir hayat çıkıvermektedir. Bu düşüncesiz ve tehlikeli düşünce öyle bir hayat ortaya koyar ki; bu hayatın içerisinde küçük bir grup haktır, haklıdır, cenneti hak etmiştir. Bunun dışındakiler ise batıldır, haksızdır ve cehennem ehlidirler.

İslam tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkan Hariciler, kendi dönemlerindeki siyasi ve sosyal olaylar etrafında ortaya çıkan bir akımdır. Onların fikir dünyası ‘suçsuzu aramak yerine suçlu bulup cezalandırmak’, ‘hakkın ne olduğunu araştırmak yerine batılı ilan etmek’, ‘imanın ne olduğunu incelemek yerine kâfiri bulmak’ üzerine kurulmuştur.

Bu zihniyet maalesef tarihin sayfaları içerisinde silinip bitmemiş, çeşitli isimler adı altında varlığını devam ettirmiştir. İşin ilginç yanı ise bu zihniyetin devam ettiricileri, Haricileri kabul etmemekte ve onları reddetmektedirler.

Peki, Harici ismini kendilerine yakıştırmayan günümüz haricivari akımlar kendilerini ne diye tanıtıyorlar? Bu akımlar kendilerini; İslam’ı anlama, yorumlama ve yaşama konusunda İslam’ın ilk üç nesli olan ve ‘selef’ diye adlandırılan sahabe, tabiun ve tebe-i tabiuna nispet ederek ‘selefi’ diye tanıtırılar. Onlar nezdinde bu nesil adeta dinin bir parçası haline gelmiştir.

Kendilerini selefi diye lanse eden ancak tutum ve davranışlarıyla hariciliği andıran günümüz çağdaş harici-selefi akımlar, İslam coğrafyasını kan gölüne çevirmektedirler. Kendilerinden olmayanları tekfir edip kanlarını mübah sayan bu gruplar, sömürgeci devletler tarafından desteklenmektedirler. Destek gördükleri diğer bir ülke ise Vehhabi mektebini esas edinen, Suudi Arabistan’dır.

Tekfir ve taassubun zirvesinde bulunan ve Suudi rejimince büyük destek gören çağdaş harici-selefi gruplar, işi öyle abarttılar ki, emin belde olan Mekke’de 31 Temmuz 1987 tarihinde, insanlık tarihinin en büyük cinayetlerinden birine imza attılar. Sırf kendi mezhep ve mekteplerinden olmadıkları gerekçesiyle Kâbe’nin yanı başında çoğunluğunu İranlıların oluşturduğu yüzlerce İranlı, Afganlı, Filistinli hacıların kanını akıtmışlardır.¹

Cahiliye çağının müşrikleri tarafından bile hürmet duyulan, kutsiyeti korunan Beytullah ve kutsal makamlar, bu zihniyet tarafından ayaklar altına alınmış, savunmasız ve sivil, üstelik çoğu kadın ve yaşlı olan Kâbe ziyaretçileri katledilmiştir.

Günümüzde ‘el-Kaide’, ‘İŞİD’ vb. isimler alan harici-selefi zihniyet, İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde katliamlarına devam etmektedirler. Afgan Cihadı sonrası güç kazanan bu gruplar, ‘Arap Baharı’ denen ve Batılılar tarafından senaryosu önceden hazırlanan büyük bir oyun² ile dünya gündeminin başköşesinde yerini almışlardır.

Günümüzü iyi değerlendirebilmek, bu akımları ve fikri yapılarını tam manasıyla anlayabilmek için bunların kendilerini dayandırdıkları veya benzedikleri tarihi modelleri olan Haricilik ve Selefilik akımlarını iyi tanımak gerekmektedir. Böylece tarihi harici-selefi akımlar ile çağdaş harici-selefi akımların mukayesesi ortaya çıkabilecektir.

Erzurum – 2023

Cengiz GÜNGÖRMEZ

¹ Hilmi Kocaaslan, “Harameyni Şerifeyn Suudilerin işgali altında: 1987 Hac Katliamı’nın 3. Yıldönümü Dolayısıyla”, *Davet Dergisi*, Yıl:1, Sayı:7-8, Temmuz-Ağustos 1990, 17-19

² Charles Krauthammer, The Arab Spring of 2005, <https://www.seattletimes.com/opinion/the-arab-spring-of-2005/>

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN METODU

Bu çalışmada kullanacağımız kavramlar, ele alınan grupların tahlili, işlenecek olan metot yapacağımız çalışmayı etkileyecek olan en temel unsurlardır. Bunun için metodu, çalışmamızı başarıya vordırarak bir usul olarak görmekte ve usulsüz vusulün olmayacağı kanaatini taşımaktayız.

Ele aldığımız konu bünyesinde İslam tarihini, İslam mezhepleri tarihini, Kelam ilmini, günümüzde varlığı devam eden İslam düşünce tarihine mal olmuş ve halen devam etmekte olan bir zihniyeti, bu zihniyeti somutlaştırmaya çalışan akımları ve bunların sonucunda türeyen kavramları barındırmaktadır. Bunun için saydığımız alanları disiplinleriyle birlikte ele almalı ve ona göre metodumuzu belirlemeliyiz.

Tarihi ve çağdaş harici-selefi oluşumları incelerken İslam tarihinde meydana çıkan Hariciler ve Selefiler incelenmiştir. Geçmişte meydana gelen olayların yazıya aktarılması olarak mütalaa ettiğimiz tarih ilmi; olayların görülme veya duyulma ile bilinmesi, yorumlu veya yorumsuz bir şekilde yazılır. Çalışmamızda tarih bu minvalde ele alınmış, böylelikle ortaya çıkan gruplar ve kavramlar incelenmiştir. Fikir ve olay arasındaki irtibat anlaşılma çalışılmış, fikirlerin hangi olay üzerine, ne zaman ve nerede oluştuğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

İnsanlık tarihi incelendiğinde geçmişte siyasi ve sosyal olayların itikada yansıdığı görülmektedir. Bu olaylar çerçevesinde oluşan inanç etrafında ise mezhepleşmelerin, fırkalaşmaların ve gruplaşmaların olduğu görülmektedir. Çalışmamız, ilk fırkalaşma örneği olan Haricileri ve ilk düşünce ekolleri arasında sayılan Selefileri, İslam Mezhepleri Tarihinin kendisine ait metodu ile ele almaktadır. Bu ilmin metodu ise bahse konu olan ekolleri doğdukları ortam ve doğdukları sebep bağlamında ele almaktır. Yine kuruluş süreçlerini, düşünce yapılarını, kendilerine bağlı olan mensuplarını, faaliyet gösterdikleri, yayıldıkları ve varlıklarını devam ettirdikleri bölgeleri araştırıp incelemek ve bunları tarafsız bir şekilde ele almaktır.

Çalışmamızda metoduna dikkat ettiğimiz diğer bir alan ise Kelam ilmidir. Kelamın kullandığı metotta onun gayesi göz önüne alınır. Buna göre kelamın metodu genel olarak din/vahiy ile akıllı bir arada tutmayı temel almaktadır. Çalışmada ele alınan akımların fikri

yapıları genellikle kelam ilmi kapsamında olduğu göz önüne alındığında bu ilmin kullandığı metodun da çalışmada izini göstermesi pek tabii olmaktadır.

Araştırmada ele alınan kavramlar incelenirken uygulanan metot çok önemlidir. Bir toplumun ileri seviyelere ulaşmasını temsil eden kavramların inşası ve yerli yerinde kullanılması düşüncelerin ve medeniyetlerin gelişimi için ehemmiyet arz eder.

Kavram, çalışmamızda ele aldığımız önceki ve günümüz toplumlarının zihin yapısını, düşüncelerini anlamada veya yanlış anlamamada en önemli parçadır.

Kavram analizi araştırmamızda kullanılan kavramların; nasıl türediğini, ilk defa nasıl ve ne anlamda kullanıldığını, hangi tür kaynaklarda kullanıldığını gözler önüne serecektir. Böylelikle incelenecek olan akımların ortaya çıktığı ortam-olay-kavram döngüsü iyi anlaşılmış olacaktır. Mesela ele alınan Harici, Selefi, el-Kaide ve IŞİD gibi grupların iyi anlaşılması, düşünce yapılarının iyi kavranması için bunların kavramsal bilgilerini bilmek çalışmamıza yol gösterici, ışık tutucu olacaktır.

II. ÇALIŞMADA ELE ALINAN GRUPLAR VE ÇERÇEVESİ

Çalışmada ele alınan gruplar Tarihi harici-selefi akımlar ile çağdaş harici-selefi akımların genel mukayesesinin yapılabilmesi, bu akımların ve bu akımlara bağlı olan veya bağlı olduklarını bildiren grupların incelenmesiyle mümkündür. Çalışmamızın istenilen hedefe ulaşması için haricilik, selefilik, el-Kaide ve IŞİD gibi gruplar araştırılacak ve bu gruplar belirli bir çerçevede ele alınacaktır. İncelenen grupların çerçevesi ise şu seyirde olacaktır.

Öncelikle mezkûr grupların kavramsal çerçevesi içerisinde değerlendirilmesi en önemli unsurdur. Çünkü mukayesesi yapılacak olan grupların hangi kavramlar ile ilişkili olduğu ve bu kavramların nasıl ortaya çıkıp geliştiği bilinmesi gereken bir husustur. Yine aynı şekilde, her bir grubun tarihsel serüveni işlenmeli, bu grupların tarihe olan olumlu-olumsuz, faydalı-zararlı, etkilenen-etkileyen boyutları araştırılmalıdır.

Daha sonra bahsi geçen akımların müsemma oldukları isimlerin tahlili yapılacaktır. Bu grupların isimlendirme problemi yapılırken kavramsal çerçeve ve tarihi arka plan bizlere yeteri derecede bilgiyi sunacaktır. Tarihte var olan ve varlıklarının benzerleri

günümüzde de devam eden bu grupların kendilerine verdikleri isimler ve hasımlarınca verilen isimlendirmeler araştırmamızın çerçevesi içerisindedir.

Son olarak da çalışmamızda ele alınan grupların fikri yapıları çerçevemiz içerisinde olacaktır. Bu akımların düşüncelerinin birbirlerine olan benzerlikleri ve birbirlerine olan aykırılıkları incelenip genel bir mukayeseye tabi tutulacaktır.

III. ÇALIŞMANIN AMACI

Küreselleşmeye çalışan terör örgütlerinin dayandıkları tarihi köklerin tüm Müslümanlarca kutsal kabul edilmesi, Müslüman olmayan toplumları ‘İslamafobi’ düşüncesine yakınlaştırmaktadır. Bu terör gruplarının ve kendilerini dayandırdıkları tarihi akımların iyice araştırılması, her iki akımın benzerlikleri ve farklılıklarının irdelenmesi ‘İslam eşittir Müslümanlar’ fikrinin yanlışlığını ortaya çıkaracaktır. Böylece ‘İslamafobi’ fikri sarsılacak; Hariciler, Selefiler, el-Kaide ve IŞİD gibi grup ve akımların fikir ve faaliyetlerinin İslam’ı temsil etmediği gün yüzüne çıkacaktır.

Hz. Peygamber (s.a.v)’in vefatından sonra, başta hilafet meselesi olmak üzere, Müslümanlar arasında ortaya çıkan çeşitli ihtilaflar, çeşitli düşünce ve fikirleri beraberinde getirmiştir. İhtilafların doğurduğu ilk fırka olan Hariciler ve isyanları günümüz İslam toplumlarında taklit, tatbik ve takip edilmeye başlamıştır. İslam toplumlarında çıkan bu gruplar, her ne kadar kendilerini Harici değil de Selefi diye isimlendirmeye çalışsalar da yaptıkları işler onların Haricilerle daha çok benzeştiğini gözler önüne sermektedir.

Yaptığımız çalışmanın amacı, günümüzdeki bu akımların tarihi akımlar ile ilişkisinin nasıl olduğu ile ilgilidir. Bu gruplar arasındaki benzerliğin veya farklılıkların olup olmadığı, var ise hangi yönlerde olduğunun incelenmesi, aynı şekilde farklılıkların da hangi hususlarda olduğunun açıklanmasıdır.

Amacımıza ulaşmamızda ele alınan grupların; kavramsal çerçevesinin çizilmesini, tarihi serüveninin gözler önüne serilmesini, isimlendirilme probleminin nasıl olduğunu ve fikri yapılarının araştırılmasını iktiza etmektedir.

IV. ÇALIŞMADA YARARLANILAN KAYNAKLAR

Çağdaş harici-selefi akımların beslendiği, dayandığı tarihi hariciler ve seleflerin iyi tanınması ancak onlardan bahseden ilk kaynakların incelenmesiyle mümkün olacaktır. Bunun içinde çalışmamızın esas kaynaklarını tarihi akımlardan bahseden temel kaynaklar oluşturacaktır. Bu temel kaynaklar ise İslam Tarihi, İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelam alanları ile ilgilidir.

Bu kaynakların en başında Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi (v.310)'ye ait '*Tarih-i Taberi*' diye meşhur olmuş olan '*Tarih er-Resul ve'l-Muluk ve'l-Hulefa*' adlı eser gelmektedir. Allah'ın kainatı yaratma sebebi ile başlayan eser, Hz. Adem'in yaratılışından başlayarak Hz. Muhammed (s.a.v) ile son bulan peygamber silsilesini ve Hz. Muhammed'in vefatından Abbasi halifesi Muktedir Billah Mutazıd oğlu Cafer'in hilafetini ele almaktadır.

Çalışmada kullandığımız diğer bir kaynak ise Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani (v.354)'ye ait olan '*Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*' adlı eserdir. Üç ana bölümden oluşan bu eser, ilk bölümünde Peygamberimiz Hz. Muhammed'in hayatını ve savaşlarını, ikinci bölümünde ise ilk dört halifenin hayatlarını ve son bölümünde ise Muaviye'den başlayıp Abbasi halifesi el-Muti' b. el-Muktedir'in hilafetine kadar olan 'Krallar kitabı' diye isimlendirilen bölümleri ihtiva etmektedir. Ayrıca İbn Hibban bu eserinin son kısmında 'sünnet üzere yaşayan halifeler ve iktidara hevesli krallar' hakkında son söze yer vermiştir.

Bir diğer kaynak Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir (v.630)'e ait olan 'El-Kamil fi't-Tarih' isimli eserdir. On büyük cilt halinde yazılan bu eser İslam ve Türk tarihi açısından faydalı bilgiler sunmaktadır. Müellif, 302 (915) yılına kadarki olayları yazarken Taberi'nin yazdığı tarih eserinden faydalanmıştır. Bu tarihten sonrasını yazarken de büyük bir titizlikle araştırmıştır. Bu eseri İbnu'l-Esir'e Ortaçağ'ın en büyük ve güvenilir tarihçilerinden bir olma vasfını kazandırmıştır.

Araştırmamızda yararlanılan diğer bir eser Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin Seyyid Razi (v.406)'nin 'Nehcü'l-Belâğa' adlı eseridir. Seyyid Razi, Hz. Ali'nin sözlerinden derlediği bu eseri üç bölüme ayırmıştır. Birinci bölümünde Hz. Ali'ye nispet edilen hutbeleri içeren 'Hutab' bölümü, ikinci bölüm Hz. Ali'nin farklı şehirlerdeki

valilerine ve düşmanlarına yazdığı mektupları içeren ‘Mektubat’ bölümü, üçüncü bölüm ise Hz. Ali’ye ait olan özlü ve kısa sözlerden oluşan ‘Hikmetli Sözler’ bölümüdür.

Çalışmamızda yararlandığımız ancak yukarıda kısa detaylarını sunduğumuz gibi detaylarını vermediğimiz diğer eserler kaynakçada sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE KAVRAMLARI İSİMLENDİRME PROBLEMİ

Büyük bir akıl tutulmasının-tutukluluğunun, taassubun, taklitçiliğin, barbarlığın, şiddet ve kinin içerisinde neşet eden İslam, ortaya çıktığı bu ortamda köklü ve şumullü bir değişim-değişiklik meydana getirmiştir.

Öyle ki İslam'ın doğduğu ve taşıdığı bu ortam ve dönem 'cahiliye' (bilgisizlik) olarak isimlendirilmiştir. Cahiliye ismi İslami kaynaklarda, İslam öncesi ve İslami dönemdeki inanç ve yaşamı tefrik için kullanılmıştır.³ Her iki dönem (yani, İslam öncesi ve İslami dönem) incelendiğinde görülür ki; İslam öncesi dönem, aklın kabul edilmesiyle birlikte akla ve mantığa uygun olan bir durumun, taklit ettikleri duruma uymadığından dolayı ret ve inkâr edildiği bir dönemdir.⁴ İslami dönem ise, ataları, geleneği -doğrusu ve yanlışıyla- taassupla taklit etmeyi sorgular; aklın yol göstericiliğinin, taklit ve taassuptan daha iyi ve daha doğru olduğunu delillendirmeye çalışır, aklın kullanılmasına teşvik eder.⁵

İşte, İslami dönemin ilk nesli olan sahabe, Hz. Muhammed (s.a.v)'in ilahi davetine icabet edip, Onunla birlikte bu davetin muhafazası ve intişarı için büyük bir mücadele vermişlerdir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, ilahi vahiy kesildiği için sahabenin ortaya çıkan yeni meselelere çözümler bulabilmesi gerekmiştir. Onlar, bu yeni meseleleri çözerken ilk önce Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine başvurmuşlar, bunlarda açık bir çözüm bulunmaması durumunda ise meseleyi Kur'an ve sünnetin ilkelerine ters düşmeyecek şekilde akıl ile çözmeye çalışmışlardır.⁶

³ Mustafa Fayda, "Cahiliye", *DİA*, VII, 17-19

⁴ Bakara: 2/13, 170-171; Furkan: 25/44; Mülk: 67/10; En'am: 6/91, 140, 148; Enbiya: 21/53-54, 67; A'raf: 7/28, 70, 173; Yunus: 10/78; Necm: 53/23; Hud: 11/87; Şuara: 26/26, 74; Maide: 5/104; Kasas: 28/36; Lokman: 31/21; Zuhuruf: 43/24...vb.

⁵ Al-i İmran: 3/190; Maide: 5/100; En'am: 6/32; Enfal: 8/22; Yunus: 10/42, 100; Yusuf: 12/2; Rad: 13/4-19; İbrahim: 14/52; Şuara: 26/28; Ankebut: 29/35; Zümer: 39/9, 18; Mü'min: 40/54; Zuhuruf: 43/3; Sad: 38/29...vb.

⁶ Henüz peygamber hayattayken, izlenen bu metot peygamber tarafından hoş karşılanmıştır. Ki Muâz b. Cebel'in Yemen'de kadılık yaparken nasıl hüküm vereceğiyle ilgili olarak Resûl-i Ekrem ile aralarında geçen konuşma meşhurdur. Muaz, Medine'den ayrılacağı sırada Peygamber Efendimiz ona: 'Halledilmesi için sana bir dava geldiğinde, insanlar arasında ne ile hüküm vereceksin?' dediğinde Muaz: 'Allah'ın kitabıyla hükmederim' diye cevaplamış ve Peygamber Efendimiz (s.a.v) ona 'Peki onda hükmü bulamazsan?' diye sorunca Muaz: 'Peygamber'in sünnetine başvururum' diye cevaplamıştır. Peygamber (s.a.v) ona 'Ya ondada hükmü bulamazsan?' dediğinde Muaz: 'Kendi re'yime göre hüküm veririm' diye cevap vermesi Peygamber Efendimiz (s.a.v)'i sevindirmiştir. Bunun üzerine Peygamber 'Resûlullah'ın

Sahabe ve sonrası tarihte, vuku bulan kimi olaylar ihtilaflar doğurmuş ve bu ihtilaflar neticesinde gruplaşmalar, firkalaşmalar meydana gelmiştir. Özellikle bu olayların vahim neticesinde dökülen kanların sorumlularının iman durumu sorgulanmış ve her grup kendince bu probleme cevap vermeye çalışmıştır. Özellikle Haricilerin çıkışı, günümüzde meydana gelen çoğu olayın mebdesi olmuş, belki de günümüz olayları Hariciliğin müdavimi olmuştur. İslam düşünce tarihi içerisinde ortaya çıkan Haricilik, ilk dini-siyasi fırka olarak yerini almıştır. Gerek fikri donukluk ve aşırılıklarıyla gerekse ifsat edici ve vahşet saçan hareketleriyle Hariciler, tarihin kara yüzü olmuşlardır.

Genelde insanlık tarihine ve özelde de İslam tarihine bakıldığında görülür ki, Hariciliğin benzerleri, yansımaları veya müdavimleri hep var olmuştur. Günümüz dünyasında meydana gelen olayların; taassup, bağnazlık, aşırılık ve tekfir kavramları ile birlikte anılması ve bu kavramların fiiliyata dönüştüğünün görülmesi, bu meşhur fırkanın yok olmadığını ve bunların benzerlerinin varlıklarını halen sürdürdüklerini gözler önüne sermektedir.⁷

Günümüzdeki aşırı, tekfirci, vehhabi-selefi oluşumları (özellikle de El-Kaide ve İŞİD gibi yapıları) iyi tanıyabilmek için, onların metotlarını, dayanaklarını iyi bilmek, tanımak gerekiyor. Bunun için de Tekfirci zihniyetin dayandığı, benzediği ‘Selefiyye’ ve ‘Hariciyye’ konularına değinmek gerekmektedir.

İşte, İslam tarihinde, günümüzde ve günümüzden sonra olacak-olabilecek ‘Haricivari’ olayları değerlendirebilmek, aralarındaki benzerlikleri saptayabilmek ve olabilecek problemleri çözebilmek için, bu fırkanın ortaya çıkış sebebini, anlayışlarını, özelliklerini vs. iyi tanımak gerekir. Bu çerçeve ve amaçla Haricilik ve Selefilik kavramına ve bir mezhep olarak ortaya çıkış serüvenlerine kısaca değinmek istiyoruz. Ancak bu kısa tanımlama konumuzun asıl amacı olmadığı için derinlemesine değil, bazı bilgileri hatırlatacak kadar olacaktır.

elçisine Resûlullah’ı hoşnut edecek şekilde cevaplar verdiren Allah’a hamd ederim’ buyurmuştur. (Sünen-i Ebu Davud, Akziye (Davalar), 11; Sünen-i Tirmizi, Ahkâm, 3; M. Yaşar Kandemir, “Muâz b. Cebel”, *DİA*, XXX, 336)

⁷ Özellikle de 2010 yılında başlayan ve Batılıların ‘Arap Baharı’ (ki bu kavram ilk olarak Amerikan “The Seattle Times” gazetesinde, Charles Krauthammer imzasıyla 21 Mart 2005 günü yayımlanan “Arap Baharı” makalesinin adını taşıyordu) ismini verdiği olaylar neticesinde, Müslüman Arap ülkelerinde ve özellikle Suriye-Irak coğrafyalarında bu taassubun, bağnazlığın, tekfirciliğin vahim ve elim sonuçlarını tüm dünya müşahade etmiştir. (Charles Krauthammer, The Arab Spring of 2005, <https://www.seattletimes.com/opinion/the-arab-spring-of-2005/>)

1.1. HARİCİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE HARİCİLİĞİ İSİMLENDİRME PROBLEMİ

Harici kelimesi; خرج (ha-ra-ce) kök harflerinden oluşan, ‘çıkmaq, ayaklanmaq, isyan etmek, başkaldırmak’ manasına gelen خروج (hurûcen) mastarından gelmekte⁸ ve “ayrılan, isyan eden” manasında bir sıfat olan خارج (hâric) kelimesine nisbet ekinin ilâve edilmesiyle meydana gelmiştir.⁹ Sözcüğün çoğulu Havâric’dir.

Harici ismi hem kendilerince hem de hasımlarınca ortak kullanılan bir isimdir. Ancak lafzen aynı olan bu ismin kendilerince olan yorumu ile hasımlarınca olan yorumu birbirinden farklıdır. Düşmanları tarafından ‘Hz. Ali’ye karşı gelen ve cemaatten uzaklaşanlar’¹⁰ anlamında kullanılırken, kendileri bu ismi bir ayet-i kerimeden ilham alarak ‘kâfirlerin arasından çıkarak Allah’a ve Peygamber’ine hicret edenler’¹¹, kâfirlerle her türlü bağı koparanlar’ anlamında yorumlamıştır.¹² Tarihi gelişimi göz önüne alındığında görülür ki; harici ismi mebdesi itibariyle itikadi sapıklıkla bir ilgisi olmayıp birlikte hareket ettikleri gruptan ayrılan ‘isyancı’ ve ‘ihtilalci’ kişiler hakkında kullanılmıştır.¹³

Hariciler tek bir isimle müsemma olmamış, kendilerine verdikleri isimler yanında hasımları tarafından başka isimlerle de anılmışlardır. Kendilerine verdikleri isimler arasında yaygın olanı ‘Şûrat’tır. Kur’an-ı Kerim’de geçen ‘Allah, müminlerden, canlarını ve mallarını, cennet karşılığında satın almıştır. Allah yolunda çarpışacaklardır. Öldürecekler ve öldürüleceklerdir’¹⁴ ayetinden yola çıkarak ‘satıcı, satan’ anlamına gelen شار (şâri) kelimesinin çoğulu olan شُرَاة (şurât) ismini kendileri için kullanmışlardır. Böylece kendilerini ‘canlarını (nefislerini) cennet karşılığında Allah’a satıp, Allah yolunda savaşılan ve bu yolda can alıp can veren kimseler’ olarak tanıtmışlardır. Bu isim onların en hoşlandığı isim olmuştur.

⁸ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, V, 40; Rağib el-İsfahani, *Kitabu'l-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, Mektebetu's-Şamile, 278; Kadir Güneş, *El-Mu'cem*, Mektep Yayınları, İstanbul Ağustos 2011.

⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, *Hariciler, TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 1997, XVI, 169

¹⁰ Muhammed Abid el-Câbiri, *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, Düşün Yayıncılık, İstanbul Ocak 2011, 59.

¹¹ Nisa: 4/100

¹² İlyas Çelebi, *İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, 49.

¹³ Fazlur Rahman, *İslam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 258.

¹⁴ Tevbe: 9/111

Sıffin olayı sonrası, ‘hüküm ancak Allah’ındır’¹⁵ sloganıyla Muaviye’nin ve Hz. Ali taraftarlarının seçtiği hakemlere karşı çıkmaları, hakemleri ve kararlarını reddetmelerinden dolayı ‘el-Muhakkime’ adıyla da anılmışlardır.¹⁶

Hariciler, Tahkim olayından sonra Hz. Ali ve ordusu Kufe’ye doğru yönelince ordusundan ayrılan kişiler Harûrâ denilen bir yerleşkede (veya adı Harvar olan bir köyde¹⁷) toplanıp burayı kendi görüş ve düşüncelerinde olanlar için bir karargâh yaptılar. Bu yere izafetle ‘Harûriye’ ismi de onlar için kullanılan isimlerdendir.

Havaric’in hasımları ise; ‘Sizden bir topluluk çıkacak, namazlarınızı kendi namazları yanında ve amellerinizi de kendi amelleri yanında küçük görecekler, Kur’an-ı Kerime okuyacaklar ancak gırtlaklarından aşağı geçmeyecektir. Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaklardır’¹⁸, ‘...okun hedefi delip geçtiği gibi İslam’dan çıkıp gidecekler. İmanları hançerelerinden aşağıya inmeyecek’¹⁹ gibi hadis rivayetlerine dayanarak ‘delip geçerek dinden çıkanlar’ anlamına gelen مارق (mârîka) ismini Hariciler için kullanmışlardır. Bu kavram ile hasımları Haricileri İslam camiasının dışarısında telakki etmişlerdir.

Yakın çağın düşünürlerinden Ali Şeriatî ise Marika’yı sözlük manası dışında, kendi yorumunu katarak şöyle tanımlamaktadır: ‘Marikin; hata, kötü düşünce, yanlış anlama, şuarsuzluk, taassup, bilinçsizlik, kötü yolun seçilmesi, dış propagandalar sebebiyle düşmana uygun ortamın hazırlanması, hainlerin söylenti üretmesi, garazlıların, sahtekârların ve münafıkların yanlış bilgilendirmesi, iç ve dış düşmanların yarattığı sosyal şartlar ve zehirli fikir akımları, kıskançlık kompleksi, şahsi kin, bencillik vs. neticesinde din yolundan ve doğruluktan ayrılan, hakka karşı düşmanlığa girişen ve düşmanın oyuncağı olan ücretsiz memurlar ve kinsiz garazkârlardır. Oysa daha önce din yolunda ve hak cephesinde idiler. Ancak düşmanın aleyhte propaganda yapıp zemin yaratmasından dolayı farkında olmadan yavaş yavaş hakikat çizgisinden uzaklaştılar ve doğru yoldan yüz çevirdiler. Sonuçta hak cephesinden saptılar ve ayrıldılar. Bununla birlikte onlar, hak yolu seçtiklerini, doğru düşündüklerini ve doğru yaptıklarını

¹⁵ Yusuf: 12/67, En’am: 6/62 ayetlerine atfen ve istinaden

¹⁶ Mustafa Öz, “Muhakkime-i Ula”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 2005, XXX, 398.

¹⁷ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir’üt-Taberi, *Tarih-i Taberi* (I-IV), IV, 48

¹⁸ İmam Zeynüddin Ahmed ibn Abdullatif ez-Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih ve Tercemesi*, Fedail’il-Kur’an, 1825. Hadis, Ravza Yayınları, İstanbul 2015, 949

¹⁹ İmam Zeynüddin Ahmed ibn Abdullatif ez-Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih ve Tercemesi*, Menâkıb, 1507. Hadis; *Sahih-i Müslim*, Zekât, 154

zannediyorlardı.’²⁰ Şeriatî onların cahil olduklarını, düşmanın tüm yönlerini dikkate almadıklarını, dost ile düşman cephesini ve hak ile batılı ayırt edebilme yeteneğine sahip olmadıklarını söylemek ile birlikte; onların samimi, gözü kara, din aşığı, fedakâr ancak şuursuz, dinlerinin sadece zahiri yönünü gören, şiarları ve akılları gözlerinde olan yüzeysel avami kesim olduklarını bildirmektedir.²¹

Tahkim olayından sonra Hariciler, niyet olarak samimi olmakla birlikte, görüş olarak yüzeysel kalmaları ve kendi anlayışlarına uymayan görüş sahiplerini tekfir edip günah işleyeni kâfir saymaları, sık sık cehennem ve azap ile tehdit etmeleri sebebiyle ‘Vaîdiyye’ diye de anılmışlardır.²²

Hz. Ali’ye, evlatlarına ve onlara tabi olanlara kin ve düşmanlık besledikleri için, Şiiler Haricileri ‘Nasıbiyye’ (kin ve düşmanlık besleyenler) olarak nitelemiştir.²³ Ayrıca onlar, ‘Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’i sevip dost bilen’ kişilere de Nasıbi demişlerdir.²⁴

Hariciler farklı düşünceler veya meşhur olan Harici şahsiyetlere nispetle Ezarika, Necedat, Sufriyye, Acaride, Sealibe, İbaziyye, Beyhesiyye gibi isimler ile de anılmışlardır.

1.2. SELEFİLİĞİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE SELEFİLİĞİ İSİMLENDİRME PROBLEMİ

‘Selef’ kelimesi sözlükte, ‘geçmek, geçmişte kalmak, önce gelmek, önce gelenler, önde olan, eskiler’ gibi anlamlara gelmektedir. Selefîyye ise ‘selef’ kelimesine nisbet ekinin dâhil edilmesiyle, selef mensup olanlar, selefî görüş ve metodunu benimseyenler demektir.²⁵

Terim olarak selef; ‘Hz. Peygamber (s.a.v)’e isnat edilen bir hadiste; ‘en hayırlı nesiller’ olarak belirtilen²⁶, fazilet ve ilim bakımından Müslümanların önderleri sayılan, sadr-ı İslam’ın ilk nesli olan ve üzerlerinde ilahi vahyin tatbik edildiği sahabe nesli,

²⁰ Ali Şeriatî, 202

²¹ Ali Şeriatî, 313-315

²² İlyas Çelebi, *İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları*, 49.

²³ İlyas Çelebi, *İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları*, 50.

²⁴ İbn Teymiyye, *er-Risaletü’l-Tedmürîyye (Tevhid Risalesi)*, 81.

²⁵ Mevlüt Özler, *Selefîyye*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı (s.105), Grafiker Yayınları, Ankara 2015

²⁶ Buhari, Fedailü’l-ashab: 1, Şehadat: 9, Rikak:7, Eyman: 27; Müslim, Fedailü’l-ashab: 214 (2535)

sahabeyi takip eden nesil olan tabiûn ve tabiûnu takip eden tebe-i tabiûn nesli' demektir. Hicri ilk üç asırdaki İslam âlimlerine de selef denilmektedir.²⁷

Selefiyye dinin gerçek manasıyla anlaşılmasının ve yaşanmasının ancak 'selef-i salihin' (salih geçmişler) diye adlandırdıkları bu üç tabakanın öğretileriyle olabileceğine inananlar diye tanımlanabilir. Selefilere göre, salih amellere, dinde tecdide ancak selef-i salihin yoluyla ulaşılabilir.²⁸ Selefilik (selefiyye), ilk üç nesli izlenmesi gereken bir metot olarak değil, adeta mezkûr nesli dinin bir parçası²⁹ haline getirmiştir.

Gazali'ye göre Selef, Sahabe ve Tabiûn demek olup, Selefiyye ise bu iki neslin haberi sıfatlarla ilgili görüş ve tutumunu takip etmektir. Kendisini Ehl-i sünnet ve'l-cemaat olarak isimlendiren Gazali hak mezhebin selef mezhebi olduğunu söyler.³⁰

Kendilerine 'Selefiyye' adını takanlar³¹; İtikadi meselelerde ve bu meseleleri izah ve ispat eden delillerde akıl ve re'ye başvurmamaktadırlar. İnanç esaslarıyla ilgili konularda Kur'an-ı Kerim'de ve Sünnette bildirildiği vechiyle aynen alıp, tevil ve yorum yapmaksızın kabul ederler.³² Onlar peygamberden gelen rivayetlere sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte en hayırlı zümrenin de hadis ashabı olan 'Ashabu'l-Hadis' olduğunu söylemektedirler.³³

Selefiyye, müteşabihler de dâhil olmak üzere Allah'ın sıfatları, kader ve kaza gibi konularda beyan edilen ayet ve hadislerin zahirine göre hareket ederler.³⁴ Selefilerin geneli İlahi sıfatlardan bahseden ayetler ve hadislerde –özellikle de haberi sıfatlarda-

²⁷ Ebu Mansur el-Bağdadi, *El-Fark beyne'l-Firak*, Derleyen: Huneyf el-Muhaciri, 250-252; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul 2011, 210-211; Üstad Ali Rabhani Gulpaygani, *Kelami Fırkalar ve Mezhepler*, el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2014, 33

²⁸ Muhammed Abid el-Câbiri, *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, 54

²⁹ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016, 9, 12

³⁰ Ebu Hamid Muhammed el-Gazali, *İlcâmü'l-Avam an İlmi'l-Kelam*, Hisar Yayınevi, İstanbul 1984, 11

³¹ Esasen; Selefilik, İslam düşünce tarihinde ortaya çıkan bir mezhep veya fırka değildir. Nasları anlama ve anlamlandırma yolunda ortaya konan bir yaklaşım tarzıdır.

³² Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2019, 134

³³ Öyle ki onların bu tutumu kendileri dışında olan zümrelerin dışlanmasına sebep olmuş ve tekfirciliğe kapı açmıştır. Mesela; fırka-i naciye olan Ashabu'l-Hadis'ten fasık olanların, diğer grupların abidlerinden daha hayırlı olduğu vurgulanmıştır. Hatta daha da ağır bir kıyaslama olarak onlara göre, ashabu'l-hadisın öteki âlimlere göre nispeti, Müslümanların diğer din mensuplarına nispeti gibidir. (Bakınız; Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul Nisan 2014, 116-117) Evet, görüldüğü gibi bu kıyaslamalar dışlayıcı ve hatta tekfir edici kıyaslamalardır.

³⁴ Mevlüt Özler, *Selefiyye*, Editör: Şaban Ali Düzgün, *Kelam El Kitabı* (s.105), Grafiker Yayınları, Ankara 2015; M. Sait Özervarlı, *Kelamda Yenilik Arayışları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)*, İSAM Yayınları, Ankara 2019, 153; Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2016, 58; Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 38

Tefviz³⁵ yolunu seçmişlerdir. Onlar için Kur'an ve Sünnet dışında dini ve hukuki hiçbir kaynak kabul edilemez. Selefilere; Mutezile, Eş'ari ve Maturidiler gibi Yunan mantığından ve felsefecilerin tartışma usullerinden beslenen felsefî bir metodu kullanmamışlardır.³⁶

Selefiyye ekolünün zihniyetine sahip olan kişiler; Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine ve ondan rivayet edilen hadislerle tabi olarak dini anlamlandırdıklarını ve ona göre yaşadıklarını ve geçmişin izine uymayı ifade etmek için kendilerine, 'ehlül-l-eser, ehlül-l-ittiba, ehlül-l-hadis ashabu'l-hadis ve ehlül-r-Rivaye; peygamber, sahabe, tabiin ve tabiini takip eden imamların yolunu izleyenler olarak da 'ehlül-s-sünne, ehl-i sünnet-i hassa ve ehl-i sünnet ve'l-cemaa' gibi isimler vermişlerdir.

Kimilerince 'ehlül-s-sünne' ve 'ehl-i sünnet ve'l-cemaa' isimlerinin kullanılmasının siyasi olduğu da söylenmektedir. Bu kavramların Emevileri ve Emevilerin hüküm sürdüğü sosyal düzeni desteklemek gibi manalar ihtiva ettiği de yapılan yorumlar arasındadır.³⁷

Kendilerinin hak üzere olduklarını düşündükleri için 'ehlül-l-hak', hadiste geçen kurtuluşa eren topluluğun kendileri olduklarını sandıkları için 'fırkatü'n-naciye', dosdoğru yolun üzerinde olduklarını iddia ettikleri için 'ehlül-l-istikamet', Allah'ın maddi ve manevi yardımlarını hak eden grubun kendileri olduklarını demelerinden dolayı 'et-taifetü'l-mansura' gibi isimleri kendileri için kullanmışlardır.

Yine, ilâhî sıfatları tevil etmeyip olduğu gibi kabul ettikleri için 'Sıfatiyye' veya 'İsbatiyye'; kendilerini, selef diye adlandırdıkları neslin takipçileri olarak gördükleri için 'Selefiyye' veya 'ehlül-s-Selef'; Ehl-i Hadis'in temsilcisi olarak gördükleri Ahmed b. Hanbel (241/855)'e olan bağlılık ve ittibalarından dolayı 'Hanbeliyye'³⁸; meseleleri nasların batını manalarına dalmadan zahire göre yorumlamaları münasebetiyle 'Zahirîyye' gibi isimlerle isimlenmişlerdir.

³⁵ Kur'an'da ve Sünnette var olan müteşabihi, ilâhî sıfatları vb. konularda tevil ve yoruma gitmeden, ondan maksadın ne olduğunu Allah'a bırakma.

³⁶ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 211

³⁷ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik; İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, 18

³⁸ Öyleki, bazı selefilere, Ahmed b. Hanbel hakkında pek mübalağalı yorumlar sunmuşlardır. Adeta Ahmed b. Hanbel'i dini bir rükün haline getirmişlerdir. Onu sevenleri ve tabi olanları hak yolun üzerinde olan mümin, ona buğz edenleri ise kâfir, bidatçi olarak adlandırmışlardır. (Bakınız: Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 14-15) Ayrıca Ahmed b. Hanbel'de 'Ashabu'l-Hadis'e öylesine bağlıdır ki o hadis ashabına kötü diyen birini zındıklıkla itham etmiştir. (Bakınız: Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik; İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, 21)

Muhallifleri ise onları; akait, tefsir, hadis ve fıkıh gibi alanlarda Kur'an-ı Kerim ve sünnetten sonra, sahabe ve onları takip eden iki neslin görüşlerini ve uygulamalarını esas almaları ve re'y ve akıl yürütmeyi yöntemlerini reddetmelerinden dolayı 'Eseriyye'³⁹; dini meselelerde aklı reddedip sadece nakle itibar etmeleri, hatta bu metottan dolayı teşbih ve tescimi kabul etmelerinden ötürü 'Haşviyye' ve 'Müşebbihe' gibi isimlerle anılmışlardır.⁴⁰

1.3. EL-KAİDE'NİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE EL-KAİDE'Yİ İSİMLENDİRME PROBLEMİ

Sözlük manası 'ilke, üs, kuruluş, kural, kaide, prensip, yöntem, formül, temel, zemin, taban, merkez, askeri üs' gibi geniş ve zengin anlamlara gelen 'El-Kaide (القاعدة)'; kökenleri Sovyet Rusya'sının Afganistan'ı işgaline dayanan, asrımızda adı sık sık dünya gündeminde olan bir harekete verilen isim olmuş ve teknik-siyasi bir kavram haline gelmiştir. Genellikle de 'üs', 'kuruluş' ve 'temel' anlamlarında kullanılmıştır.⁴¹

Örgütün 'El-Kaide' ismini kullanmasının altında yatan sebebi basit algılamak yanlış olöasa gerek. Çünkü örgüte bağlı olan militanlar, bağlı oldukları üssü bu sözcük ile anlatıyorlardı. Bulundukları kamp ve merkezler bu isimle anılırdı. Afgan Cihadına katılmak için gelen uluslararası cihatçı militanlar bu ismi sık sık kullanırlardı.⁴²

Temellerini 'Batı Karşıtlığı' üzerine atan bu grubun, kurdukları bu örgüte verdikleri 'El-Kaide' kavramının ortaya çıkma zamanı kesin olarak bilinmemekle birlikte bazıları tarafından bu kavramın çıkış zamanı hakkında şu yorumlar yapılır: Pierre Henry Bunel⁴³ ile Robin Cock⁴⁴'a göre, el-Kaide kavramı ilk olarak 1980'li yıllarda İslam Konferansı Teşkilatı ile Suudi Arabistan'nın Cidde kentinde bulunan İslam Kalkınma Bankası'nın iletişim ağında kullanıldı. Bu iletişim ağında 'Kaidetü't-Talimat' ve 'Kaidetü'l-

³⁹ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 13

⁴⁰ M. Sait Özervarlı, 'Selefiyye', *DİA*, XXXVI, 399-402; Metin Yurdağür, "Haşviyye", *DİA*, XVI, 426-427

⁴¹ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul Ekim 2008, 17

⁴² Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, AZ Yayıncılık, İstanbul 2017, 112-115

⁴³ Eski bir Fransız topçu ve askeri istihbarat subayı.

⁴⁴ İngiltere Birleşik Krallığı 1997-2001 Dışişleri Bakanı.

Malumat/Mu'tayet' diye iki sistem kullanıldı. Bunlara göre, bu kavram aslında bir veri tabanı, bir e-postaya verilmiş isim idi.⁴⁵

1.4. İŞİD'İN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE İŞİD'İ İSİMLENDİRME PROBLEMİ

Arapça 'ed-Devletü'l-İslamiyye fi'l-Iraki ve'Şam' ibaresinin Türkçe tercümesi olan 'Irak Şam İslam Devletinin ilk harflerinden oluşan 'İŞİD', Irak coğrafyası içerisinde ortaya çıkan selefi-radikal bir gruptur. Ortaya çıktığı Irak ve ciddi ilerleme yaptığı Suriye bölgelerinin isimlerini kullanan örgütün resmi adı 'ed-Devletü'l-İslamiyye (İslam Devleti)' dir.

Kuruluşunun başında sadece 'İslam Devleti' ve 'Irak İslam Devleti' adıyla bilinen bu grup, 2011'de Arap Baharı ile Suriye'de ortaya çıkan keşmekeşten yararlanarak Suriye'ye saldırdı ve orada örgütlendi. Böylelikle kullandıkları isme Şam ilavesiyle 'Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)' diye anıldılar.

İŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) kökenleri Afgan Cihadına dayanan radikal-selefi bir gruptur. İsimlendirilmesinde terimsel bir ibareye girmeyen örgüt, sıradan bir isim ile müsemma olmuştur. Ancak günümüzdeki ismine gelinceye kadar grubun ismi bir takım değişimlere uğramıştır.

İŞİD'in ilk ismi, Ürdünlü Ebu Musab ez-Zerkavi tarafından 2000'li yılların başında kurulan 'Cemaatü't-Tevhid ve'l-Cihad' ismidir. Bu hareket Afganistan'da kurulmuştur. Zerkavi liderliğindeki 'Cemaatü't-Tevhid ve'l-Cihad' örgütü Amerikan'ın '11 Eylül' olayının akabinde Afganistan'ı işgal etmesiyle varlığını Irak topraklarında sürdürmüşlerdir. Irak'ta örgüt 'Irak el-Kaidesi' ismini almıştır. Zerkavi'nin ölümünden sonra grubun başına geçen Ebu Eyüb el-Mısri örgütün ismini 'ed-Devletü'l-İslamiyye fi'l-Irak (Irak İslam Devleti-İİD)' olarak değiştirmiştir.⁴⁶

Mısri'den sonra başa geçen Ebubekir el-Bağdadi döneminde, örgüt Irak haricinde Suriye'ye de yayılmıştır. Bundan dolayı 2013 yılında örgütün yeni ismi 'ed-Devletü'l-

⁴⁵ Bakınız; Kurt Nimmo, Al-Qaeda the Database Unbound, Looking Glass News web sitesi, <http://www.lookingglassnews.org/viewstory.php?storyid=3569>, ayrıca bakınız; Faik Bulut, *Cihat Yolcuları El-Kaide'nin Sırları*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul Ekim 2008, 17; Ayrıca bakınız; Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 112, 116

⁴⁶ Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 165-167

İslamiyye fi'l-Iraki ve's-Şam (Irak ve Şam İslam Devleti-IŞİD)' olarak tekrar değiştirilmiştir.

Son olarak lider Bağdadi 2014'te Ramazan ayının ilk Cuma'sında işgal ettiği Musul şehrinin Ulu Camii'nde 'Müslümanların Halifesi' sıfatıyla hutbe okuyarak küresel anlamda İslam hilafetinin kurulduğunu ilan etmiş ve 29 Haziran 2014'te örgütün ismini daha umumi hale getirerek 'ed-Devletü'l-İslamiyye (İslam Devleti)' olarak değiştirmiştir.⁴⁷ Böylece örgüt mekân ile sınırlandırılmaz olduğunu-olacağını ima etmeye çalışmıştır. Günümüzde varlığını devam ettiren örgüt, 'ed-Devletü'l-İslamiyye (İslam Devleti)' ve 'ed-Devletü'l-İslamiyye fi'l-Iraki ve's-Şam (Irak ve Şam İslam Devleti-IŞİD)' ismi ile anılmaktadır.

⁴⁷ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 75-77; Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 172

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHİ ARKAPLAN

2.1. HARİCİLİĞİN TARİHİ ARKAPLANI

Haricilerin tarihi serüveni incelendiğinde görülür ki; İslam tarihinin ilk asrında vuku bulan kimi olaylar ihtilaflar doğurmuş ve bu ihtilaflar neticesinde gruplaşmalar, fırkalaşmalar meydana gelmiştir. Hariciye fırkası bu fırkaların ilklerinden sayılmaktadır. Mezkûr fırka, Hz. Ali ile kendisine itaat etmekten kaçınan ve Cemel Savaşı'nın tetikleyicilerinden biri olan Muaviye b. Ebi Süfyan arasında, 'Sıffin'⁴⁸ denilen yerde gerçekleşen savaş sonrası yapılan Tahkim olayında ortaya çıkmıştır.

İslam Tarihinde, ilk fitne olarak sayılan ⁴⁹ Hz. Osman'ın katlinden sonra Müslümanlar tarafından seçilen Hz. Ali'ye biat etmekten kaçınan Muaviye, Şam'a Hz. Ali tarafından vali olarak gönderilen Sehl b. Huneyf'i yoldan geri çevirtmiş⁵⁰ ve Hz. Ali'yi üçüncü halifenin ölümünden sorumlu tutmuştur. Müminlerin emiri Hz. Ali, Muaviye'ye biat etmesi hususunda Cerîr b. Abdullah el-Beceli'yi elçi olarak göndermiştir.⁵¹ Elçiye cevap vermeden önce Muaviye, durumu siyasi ortağı⁵² olan Amr b. As ile paylaşmış ve onun (Amr'ın) teklifiyle Şam'da her minbere çıktığında, maktul halifenin kanlı gömleğini ve halifenin eşi olan Naile'nin kesilen elini minbere asarak⁵³, bu şehirde uzun bir zaman Hz. Osman için ağıt yaktırarak Şam ahalisini halife Hz. Ali'ye karşı kıskırtmaya başlamıştır. Hz. Ali'nin otoritesine karşı, bu kadar açık tavır koyan Muaviye, Hz. Osman'ın katillerini ve kan davasını bahane ederek, onun hilafetini kabul

⁴⁸ Fırat nehri çevresinde Rıkka yakınlarında bir yer.

⁴⁹ Mustafa Çağrıç, *Fitne, TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 1996, 13/157

⁵⁰ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, Sağlam Yayınevi, İstanbul 2007, IV, 5; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulefa*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017, 424-425; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ* (I-II), Bedir Yayınevi, İstanbul 1972, I, 498; İhsan Süreyya Sırma, *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul Mart 1995, 20

⁵¹ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 36; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi (I-X)*, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, III, 284; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 533; İsmail Yiğit, *Sıffin Savaşı, TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 2009, 37, 107

⁵² Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2020, 129

⁵³ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 36; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 196

etmemiştir.⁵⁴ Duruma şahit olan Cerîr b. Abdullah, Kûfe'ye dönüp, Hz. Ali'ye gördüğü durumu aktarır ve Suriye halkının Muaviye ile birlikte savaşa hazır olduğunu anlatır.

Muâviye bir süre sonra Hz. Ali'ye bir mektup göndererek Hz. Osman'ın katilleri kendisine teslim edilirse biat edeceğini, aksi takdirde savaşaacağını bildirmiştir. Hz. Ali, bu siyasi bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için diplomatik girişimlerden sonuç elde edemeyince Muaviye'ye karşı savaş kararı aldı.⁵⁵ Mektupta yazılanların duyulması üzerine Medine'de Mescid-i Nebvî'yi dolduranların hep birden, "Osman'ın katilleri biziz!" diye bağırarak zikredilmektedir.⁵⁶

Ne var ki Muaviye, Hz. Osman'ın intikamının alınması konusunda samimi değildi. Gücü eline geçirdikten sonra Hz. Osman'ın katilleri konusunu gündemden düşürmesi ve bu konuyla ilgilenmemesi buna en bariz delildir. Esasen kendisi de bu katle göz yummuştur.⁵⁷ Çünkü onun, muntazam bir ordusu vardı. O orduyla Hz. Osman'ı kurtarabilirdi⁵⁸ kimilerine göre ise bu olayda tam anlamıyla parmağı vardır.⁵⁹

Muaviye'nin biat etmemesinin kendince başka bir sebebi yine vardır. O da, 'ehlü'l-hal ve'l-akd'⁶⁰ olan sahabelerin her birinin bir tarafa gittiğini, onların tümünün bu biati onaylamadığıdır.⁶¹ Ancak tarihin aktardığı bu durum doğru ise Muaviye'nin bu sebebi göstermesi geçerli bir sebep olmasa gerektir. Çünkü halife seçiminde rol oynayan sahabelerin çoğu Hz. Osman'ın katli ve Hz. Ali'nin halife seçilmesi esnasında Medine içerisinde bulunuyorlardı. Orada bulunmayanlar ise Hz. Ali'nin seçimine karşı çıkmadılar. Hatta ilk biat edenler ikinci halife Hz. Ömer'in belirlediği ehlü'l-hal ve'l-akd olan kişilerdir. Cemel ashabından olan Talha b. Ubeydullah'ın biat için ilk el uzatan kişi olduğu rivayetlerde vardır. Bir eli çolak olan Talha b. Ubeydullah'ın ilk biat eli uzatması devrin insanları arasında hayırlı sayılmamış, çolak elin biatinin felaket getireceği

⁵⁴ İhsan Süreyya Sırma, *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*, 21

⁵⁵ Ayar Kenan, "Haricilerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, 7(1), 47.

⁵⁶ İsmail Yiğit, *Sıffin Savaşı, TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), 37/107

⁵⁷ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, 107-108

⁵⁸ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, Akpınar Yayınevi, Ocak 1980, 326

⁵⁹ Murtaza Mutahhari, *Ehl-i Beyt İmamları'nın Siyasi Tutumları*, Kevser Yayıncılık, İstanbul 2007, 26

⁶⁰ Devlet başkanını (halifeyi) seçmek ve gerektiğinde azletmekle yetkili olan heyet anlamında İslam hukuku terimi. Detaylı bilgi için bakınız: Abdülhamid İsmail el-Ensari, *Ehlü'l-hal ve'l-akd, TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 1994, 10/539-541

⁶¹ Muhammed Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Siyre*, Bilge Adamlar Yayınları, İstanbul Mayıs 2009, 479

düşüncesi oluşmuştur. Yine İmam Ali'ye biat edenlerden ikincisi, Cemel ashabından ve ehlü'l-hal ve'l-akd olan Zübeyr b. Avvam'dır.⁶²

Muaviye'nin Hz. Ali'ye biat etmemesi ve ona karşı çıkması, onun hilafete göz dikmesinden kaynaklanıyordu. Ancak Muaviye'nin halife olmasını isteyen, onu hilafet makamına layık gören kimsenin olduğu görülmemektedir. Hatta Hz. Ali ile Muaviye arasında olan bu çekişmede tarafsızlar dahi Muaviye'yi hilafete uygun bulmamaktaydılar.⁶³

Hz. Ali'nin biat çağrısına ret cevabı veren Muaviye'nin durumu İmam Ali'ye ulaştığında, İmam, onu Müslüman toplumu içerisinde fitne çıkaran, toplumu ifsada çalışan ve İslam ümmetinin halifesine karşı çıkan bir asi olarak ilan etti. Artık her iki taraf için savaş kaçınılmaz bir hal aldı ve savaş için hazırlıklar böylece başlamış oldu. Taraflar, Fırat Nehri kıyısında bulunan Sıffin Ovası'nda karşı karşıya geldi. İki taraf arasında (ufak tefek çatışmalar içerisinde) iki aydan fazla devam eden görüşmeler meydana geldi. Bu görüşmelerde Hz. Ali, Muaviye'yi biat etmeye davet ediyor ve Hz. Osman'ın katillerine kısasın, en kısa zamanda uygulanacağı garantisini veriyordu.⁶⁴ Muaviye ise bu davetlere karşı olumsuz bir tavır sergiliyordu. Görüşmeler olumlu bir netice vermeyince şiddetli ve gayet feci bir savaş başladı. Bu savaş sonucunda içerisinde sahabelerin de bulunduğu on binlerce insan hayatını kaybetti.⁶⁵

Görünürde kazanan ve zafere yaklaşan taraf Hz. Ali ve ordusu, mağlup olan taraf ise Muaviye ve Şam ahalisi idi. Ancak Muaviye'nin bile kaçmayı düşündüğü⁶⁶ bu durumda, tarihe damga vuracak ve İslam ümmetinin uzun soluklu parçalanmasına sebep olacak bir plan dengeleri değiştirdi. Galip mağlup, mağlup ise galip durumuna geldi.

⁶² Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 195; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, III, 569; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, 420-421; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I /492; Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, 328

⁶³ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası (Alevi-Sünni Ayrışmasının Arka Planı)*, Otto Yayınları, Ankara (4. Baskı:) Aralık 2016, 192

⁶⁴ Muhammed Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Siyre*, 479

⁶⁵ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 47; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, 441; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 565

⁶⁶ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 182

Muaviye'nin danışmanı ve siyasi ortağı olan Amr b. As (ki kendisi, Muaviye'ye Mısır valiliğine karşılık olarak biat etmişti⁶⁷), Sıffin'de yenilgiye doğru gidildiğini gördüğünde, ordu içerisinde bulunan tüm Mushafların mızraklara takılarak havaya kaldırılmasını istedi. Iraklılarla karşılaştıklarında ise 'Ey Iraklılar, sizlerle aramızda Kur'an var. Biz sizi Allah-u Teâlâ'nın kitabına davet ediyoruz. Onu aramızda hakem tayin edelim' diye öneri sundular.⁶⁸ Böylece Kur'an'ın hakemliği slogan haline getirilip Kufe ahalisi kandırılmaya çalışıldı ve onların bu oyunu karşısında Kufeliler ikiye bölünmüş oldu. Halife İmam Ali her ne kadar bunun Muaviye'nin bir oyunu olduğunu, söylediklerinin ise 'kendisi ile batıl murad edilen hak söz'⁶⁹ olduğunu onlara anlatmaya çalıştıysa da; dar kafalı, bağnaz ve olayların künhüne varamayan bu topluluk onun uyarılarına rağmen bu oyuna kandılar. Hz. Ali'yi hakemliğe zorladılar ve kabul etmemesi durumunda akıbetinin Hz. Osman gibi olacağı⁷⁰ şeklinde tehditler savurdular. Nihayetinde Hz. Ali zihni dağınık olan ordusunun içerisinde daha fazla ihtilaf çıkmaması için hakemliği isteksiz, zorlama ile kabul etmek zorunda bırakılmıştır.

Hakemlerin seçimi konusunda Muaviye'nin tayin edeceği kişi belli idi ki bu Amr b. el-Âs'tı. Hz. Ali hakem olarak Abdullah b. Abbas'ın⁷¹ veya Malik Eşter'in seçilmesini istiyordu. Ancak Eş'as b. Kays'ın başını çektiği Kufe ehlinde bir grup Hz. Ali'ye, Ebû Mûsa el-Eş'ari'yi seçmesini istediler ve ondan başka bir hakeme razı olmadıklarını söylediler.⁷² Ebu Musa Hz. Ali'yi sevmeyen⁷³, kurnazlıkta, münakaşa ve mücadelede de Amr b. el-As'a denk olmayan⁷⁴ biriydi. Hakemlerin denk olmadığının en bariz örneği

⁶⁷ Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin Seyyid Razi, *Nehcü'l-Belâğa (İmam Ali'nin Hutbeleri, Mektupları, Hikmetli Sözleri)*, Kevser Yayınları, İstanbul Ağustos 2012, 26. Hutbe, 68; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 284; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 35-36; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, 441-442; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 530-531

⁶⁸ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 45; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 321; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 559-560

⁶⁹ Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, 443

⁷⁰ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 321-322

⁷¹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 324

⁷² Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 46; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, 442; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 562; Muhammed Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Siyre*, 480; Ali Şeriati, *Fecr Yayınları*, Ankara Kasım 2019, 315

⁷³ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, 332

⁷⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 562; Ali Şeriati, 316

şuydu ki, Ebu Musa el-Eşari tarafsız biriydi, Amr ise tarafsız birisi değildi ve Hz. Ali'ye karşı Muâviye'nin yanında savaşıyordu.⁷⁵

Hakemler, 658-659 yılında Dûmetülcendel veya Ezruh'ta⁷⁶ başka bir rivayete göre ise ilk görüşmeyi Dûmetülcendel'de, ikinci görüşmeyi ise Ezruh'ta yapmışlardır.⁷⁷ Bu yapılan görüşmelerde hem Hz. Ali'nin hem de Muaviye'nin bu işten uzak tutulması ve şûra tarafından bir başkasının halife seçilmesi kararlaştırılmıştır.

Kararın ilanı için minbere çıkma ve kararları açıklama zamanı geldiğinde Amr İbnü'l Âs: "Ey Ebû Mûsa! Sen benim büyüğümsün, önden buyur, sen söze başla!" diye hürmet gösterdi. Daha önce anlaştıkları üzere hem Hz. Ali'yi, hem de Muâviye'yi emirlikten azledip, hilâfeti şûrâya havale edeceklerdi. Ebû Mûsa el-Eş'ari, minbere çıkıp: "Ben kendi adayım Hz. Ali'yi de, Muâviye'yi de emirlikten azlettim." dedi. Ondan sonra minbere çıkıp, söz alan Amr İbnü'l Âs ise: "Hepiniz gördünüz ki, Ebû Mûsa el-Eş'ari; kendi adayını Ali'yi azletti, ben de Ali'yi azlettim. Onun yerine Muâviye'yi emir tayin ettim." dedi. Amr'ın sözleri ortalığı karıştırdı. Ebû Mûsa her ne kadar aldatıldığını söylesede bir işe yaramamıştır.⁷⁸ Ebû Musa bu olaydan duyduğu utanç ve üzüntü üzerine insanlardan uzaklaşmak amacıyla Mekke'ye giderek orada yalnız başına yaşamayı tercih etmiştir.⁷⁹

Tahkim olayından sonra Hz. Ali ordusu Kufe'ye doğru yöneldiğinde bir grup Kufeli, hayret edilecek derecede acayip ve mantıksız bahane ile ordudan ayrılıp Harura bölgesine çekildiler.⁸⁰ Ve böylece Hariciler müstakil bir fırka olarak tarih sahnesine girdi. Bu grup Hz. Ali'nin küfre girdiğini, Allah'ın kitabını bırakıp, hakemler olayında beşeri düşüncelere göre hüküm verdiğini iddia ettiler.⁸¹ Onlara göre İmam Ali hükmü iki fasığa bırakmıştı.⁸²

⁷⁵ Ayar Kenan, *Haricîlerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci*, 64

⁷⁶ İhsan Süreyya Sırma, *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*, 21

⁷⁷ İsmail Yiğit, *Sıffin Savaşı, TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXXVII, 108

⁷⁸ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 50-51; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 570-571; Muhammed Said Ramazan el-Buti, *Fıkhu's-Siyre*, 481; Ali Şeriatî, 316-317

⁷⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 572

⁸⁰ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 332; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 48; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 568

⁸¹ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, 332

⁸² Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 54

Ne var ki fasık olarak addettikleri Ebu Musa onlar nezdinde zahid, dünyadan el-etek çekmiş ve dinde fakih bir kişilikti. Tahkimden sonra ise bu grup bu kişiyi fasıklıkla itham etmiştir. Hâlbuki İmam Ali'yi Tahkim olayına zorlayan kişiler, ayrılan bu grubun öncüleriydiler. Bunlar Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinden kulağa hoş gelen belli pasajları alıp slogan haline getirdiler.⁸³ Bu ayetleri basit bedevi mantık⁸⁴ ile yorumlayıp kendi gibi düşünmeyenleri ise tekfir ettiler. Kendilerinin de kâfir olduklarını ancak imanlarını yenilediklerini söyleyen bu grup⁸⁵, İmam Ali ve ordusunu da tecdid-i imana davet ediyorlardı.⁸⁶ Görüldüğü gibi bu grup siyasi bir olaya kendilerince dini bir mahiyet kazandırmaya çalışmışlardır.

Hakem olayından sonra Hariciler, sert tavırlarını arttırmış ve şiddette zirveye ulaşmışlardır. Onlar akıllarını çelen 'La hükme illa lillah' sloganıyla⁸⁷, Hz. Ali'ye karşı tutumlarını sertleştirdiler. Yaptıkları bu işe ise 'emr-i maruf ve nehy-i münker' dediler. Iraklıları-Şamlıları ve Hz. Ali ve Muaviye'yi tekfir edip onlarla savaşmayı İslamiyet için savaşmak olarak gösterdiler. Halkı ise kendi mezheplerine Nehrevan'da toplanmaya çağırdılar.⁸⁸

Nehrevan'da iken akla, mantığa uymayan işler ve görülmemiş zulümler, katliamlar yapmışlardır. Onlar, peygamber sahabesi olan Habbab b. Eret'in oğlu Abdullah'ı ve hamile eşini katletmişler, bu iki masum katliam mahalline götürülürken ağaçtan düşen bir hurma tanesini ağzına alan bir Harici diğer Harici arkadaşları tarafından uyarılmış, hakkı olmayan şeyin yenilmemesi gerektiği söylenmiş; yine aynı zaman ve mekânda zımmilere ait bir domuz Haricilerden biri tarafından kılıçla öldürülmüş, diğer Hariciler tarafından bu yapılanın 'yeryüzünde fesat çıkarmak' olduğu şeklinde sert bir ikaz ile uyarılmıştır.

⁸³ Yusuf: 12/40; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 52; Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, 443; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 569

⁸⁴ Nu'aymi Selim, "Hâricilerin Doğuşu", çeviren: Harun Yıldız, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 10, 1998, 519

⁸⁵ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 64-65

⁸⁶ Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, 353; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 54

⁸⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 65

⁸⁸ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 52-53; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 572

Ayrıca olanların gerçekliğinin araştırılması için Hz. Ali tarafından gönderilen bir elçi ise hiç konuşurulmadan katledilmiştir.⁸⁹

İşte tüm bu olaylar Hz. Ali ile Nehrevan'da toplanan Haricileri karşı karşıya getirmiştir. Nehrevan'da yapılan savaş neticesinde İmam Ali'nin ordusu galip gelmiş ve Harici grupları mağlup olup dağılmıştır. Hz. Ali, Nehrevan olayından sonra, masum insanları kendi görüşlerinden olmadığı için katleden başka bir Harici grubu olan Ben-u Naciye ile de savaşmış ve onları mağlup etmiştir.⁹⁰

Hariciler, Nehrevan Savaşı sonrası Deskere denilen yerde, Eşras b. Avf eş-Şeybani önderliğinde küçük bir grupla Hz. Ali'ye karşı isyanlarını sürdürüp savaşmış ve mağlup olmuşlardır. Onun arkasından Haricilerden olan Teym er-Ribab kabilesi Masebezan'da, Büceyle kabilesi Ceceraya bölgesinde, Teymullah es-Sa'lebe kabilesi Derzencan'da, Ebu Meryem es-Sa'di et-Temimi liderliğinde ki grup ise Kufe yakınlarında, İmam Ali'ye isyan edip onunla savaşmışlardır. Mezkûr grupların hepsi mağlup olup dağılmışlardır.⁹¹

Tüm bu olaylar Haricilerin görüşlerini daha da katılaştırmıştır. Onların bu katı görüşleri öyle bir haddeydi ki onlara göre; artık yeryüzünde imam yoktu, hiç kimseye boyun eğmek ve biat etmek vacip değildi ve bütün dünya halkı doğru yoldan sapmıştır.⁹² Bu düşünceler onları İmam Ali, Muaviye ve Amr b. As'a lanete ve hatta onlara suikasta kadar götürmüştür. Sonunda bu ahmak grup yapacağını yaptı ve üçünün canına kastettiler. Bu suikastlar neticesinde Hz. Ali'yi Kufe mescidinde şehit ettiler.

İslam Tarihi içerisinde anarşi, isyan, tekfir vb. kavramların 'gönüllü failleri' olan Hariciler, sahabe döneminin sonunda ortaya çıkmıştır.⁹³ Kendi görüşlerini tutmayan görüşleri ret edip tekfir etmişlerdir. Tekfir kavramı adeta Harici düşüncenin etrafında döndüğü merkez haline gelmiştir.⁹⁴ Bunlar, daha sonraları ise kendi aralarında meydana gelen fikri ayrılıkları sinesinde barındırıp anlamaya çalışmamış ve birbirlerine zıt

⁸⁹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 349-350; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 573-574; Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul Ekim 2018, 45

⁹⁰ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 59-60; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 374-382; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 579

⁹¹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Esir, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, III, 382-384; Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, I, 581

⁹² Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir'üt-Taberi, *Tarih-i Taberi*, IV, 66

⁹³ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 72

⁹⁴ Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 36

gruplara ayrılmışlardır. Hatta bu ayrılıklar; birbirlerini tekfir etmeye, çok az sayıda da olsa kendi aralarında savaşıma⁹⁵ kadar gitmiştir. Hariciler, ‘küfr’ kavramını Müslümanlar üzerinde denemek istemiştir. Bu durum ümmet için büyük bir tehlikeydi.⁹⁶

2.2. SELEFİLİĞİN TARİHİ ARKAPLANI

İslam düşünce ve kültür tarihi incelendiğinde, ilk üç nesli ifade eden Selef’in, bir mezheb veya bir grup olmadığı, sadece bu nesillerin izlemiş olduğu metodun adı olduğu görülür. Bunun için Selefiliğin tarihsel serüvenini Selef dediğimiz ilk üç nesil ile başlatmak doğru olmaz. Amacımız ilk üç neslin tarihinden çok, bu nesli takip ettiklerini ve kendilerini ‘selefi’ diye tanıtanların (özellikle günümüz selefi-radikal gruplarına model olan selefilerin⁹⁷) tarihsel süreci üzerinde durulacaktır.

Selefiler, 4. Hicri yılda Hanbeli mezhebine mensup insanlar olarak ortaya çıkmışlardır. Selef kavramını kendilerine kalkan tutan Hanbeliler, başka grupları bu kavramdan soyutlamış, gerçek Ehl-i sünneti kendilerinin temsil ettiklerini savunmuşlardır⁹⁸ ve ne yazık ki İslam camiasının başına gelen en tehlikeli illet olan tekfiri uygulamaya başlamışlardır. Sonuç olarak da kendileri dışında ki düşünce sahiplerini tekfir etmeye başlamışlardır.

Hatta öyle ki Hanbeliler, Selefi/Sünni çizgi dışında oldukları gerekçesiyle Eşarileri⁹⁹, Mutezilileri ve Cehmilileri tekfir etmeye, rey taraftarlarını ‘bidatçiler ve sünnet düşmanları’¹⁰⁰ olarak tanıtmaya başlamış¹⁰¹ ve kendilerini de ‘şeriatın koruyucuları ve bidatların yıkıcıları’¹⁰² olarak göstermekteydiler.

⁹⁵ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 78

⁹⁶ Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 39-40

⁹⁷ Ki bunlara göre günümüz insanların kurtuluş reçetesi, selefe ittiba ve dönüş ile mümkündür.

⁹⁸ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 14-15

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel ve taraftarları, önceleri Mutezili olup bu düşüncelerinden vazgeçen Eşari’ye itibar etmemişlerdir. Hatta Eşari öldükten sonra mezarı Hanbeliler tarafından tahrip edilmiş ve kabrin yeri gizlenmiştir.

¹⁰⁰ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2002, 60; Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 59

¹⁰¹ Mevlüt Özler, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i sünnet-Ehl-i bidat*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, 25-26; Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 113; M. Sait Özervarlı, *Kelamda Yenilik Arayışları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)*, 21

¹⁰² Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 59

Tüm bunlara rağmen, kendisini Ehl-i sünnet olarak tanıtan Ebu'l Hasan el-Eşari (v. 324/935-936), Ahmed b. Hanbel'e muhabbet beslemiş ve yolunun selef yolu olduğunu izaha çalışmıştır. Eşari'nin 'el-İbane' adlı eserinde Ahmed bin Hanbel hakkındaki yorumu şöyledir: 'Yolumuz, yüce ve aziz olan Allah'ın kitabına, peygamberimizin (s.a.v) sünnetine, sahabe ve tabiinin yanında hadis imamlarından rivayet edilen haberlere sarılmaktır. Biz, tüm içtenliğimizle bunları benimsemekle birlikte, Ahmed b. Hanbel'in (Allah onun yüzünü ak etsin, derecesini yükseltsin) sözlerini de kabul ederiz. Zira, doğru yoldan ayrılmış olanlar, onun sözlerine kulak vermemişlerdir. Oysaki o faziletli imam, kemalat sahibi önder olan Ahmed b. Hanbel ile cehalet karanlıklarını dağıtıp, gerçekleri açıklayarak, insanları doğru yolda aydınlattı. Böylece Allah onun ile bidatçıların ortaya koyduklarını, sapmış olanların tutumlarını ve kuşku içerisinde kalanların da şüphelerini giderdi. Allah'ın rahmeti, o değeri yüce dost ve büyük imamın üzerine olsun.'¹⁰³ İşte, Eşari'nin İbn Hanbel hakkındaki bu yorumuna rağmen, Hanbeliler onu tekfir etmiş ve bidatçilikle suçlamıştır. Bu eleştiri ve suçlamaların çoğunluğu ise Eşari'nin kelam ilmiyle uğraşmasından kaynaklanmaktadır.

İşte, ileride ortaya çıkıp kendilerini Selefî-Hanbelî diye lanse edecek olan İbn Teymiyye ve Vehhabiler de kendi görüş ve düşüncelerini Hanbelilikten ve bu mezhebin kurucusu olan İbn Ahmed'den aldılar.¹⁰⁴

İmam Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), fakih ve muhaddis olarak selef inancına sıkı sıkıya bağlı olan ve bu inanca ters düşenlerle ciddi manada mücadele eden biridir. Esasen Selefilik tarihini, Ehl-i Sünnet gelenekçiliğinin sağ kanadı olan¹⁰⁵ Hanbeliliğin kurucusu Ahmed b. Hanbel'den başlatmak yanlış olmasa gerek.¹⁰⁶ O, İslam'ın ilk üç nesli olarak adlandırılan selefî dini otorite kabul ederek sahabilerin değil icma ettiği bir meselede, onların ihtilaf ettiği mevzularda dahi onların görüşlerinden çıkılmayacağını söyler ve¹⁰⁷ hadis âlimlerinin zayıf saydığı Mürsel hadisleri geçerli sayar.¹⁰⁸

¹⁰³ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'ari, *el-İbane ve Usulü Ehli's-Sünnet*, (Tercüme: Ramazan Biçer), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010, 26

¹⁰⁴ Fazlur Rahman, *İslam*, 147

¹⁰⁵ Fazlur Rahman, *İslam*, 158, 293

¹⁰⁶ Ercan Özyiğit, *Radikal İslam'ın Söylemi*, Phoenix Yayınevi, Ankara Ocak 2016, 65.

¹⁰⁷ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 68-69.

¹⁰⁸ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 54

Gazali'nin itikadını izaha çalıştığı selefin yolunu en iyi şekilde izleyen İbn Hanbel, akidenin kaynağını sadece Kitap ve Sünnet olarak bilmiş, sırf akıl yoluyla akideden bahsedilemeyeceğini söylemiş ve Kur'an ile Hadisin yorumlanmasında kıyası dahi kabul etmemiştir.¹⁰⁹ Ona göre Kur'an ancak hadis ve sahabe kavli¹¹⁰ ile yorumlanabilir. Görüşlerinden dolayı çeşitli sıkıntılara giren Ahmed b. Hanbel, özellikle 'Halku'l-Kur'an' meselesinde görüşünden caydırılmak istenmiş ve bu yüzden işkenceye maruz kalmıştır.¹¹¹ O, sonradan yaratılma manasında olan 'hudûs' lafzının kelam hakkında kullanılmasından, vera ve takva icabı kaçınmıştır. Çünkü seleften, böyle bir şey işitilmemişti.¹¹²

İbn Hanbel ve onun gibi düşünenlerin ilginç görüşlerinden biri de onların, Hz. Ali'yi imamlar listesine dâhil etmemeleri ve ona dostluğun fitneye sebep olacağını iddia etmeleridir.¹¹³

Günümüz Selefi hareketlerin sevgi ve saygıyla bahsettiği İbn Hanbel'in dikkat çeken bir özelliği de onun, devlet memuru olmaktan çekinmesi ve vali veya halifenin ihsanını kabul etmemesidir.¹¹⁴ Bu günümüz radikal-selefi gruplarının da aynı şekilde hareket ettikleri bir husustur. Ancak şu farkla ki, Ahmed b. Hanbel kendi döneminde devlet memuriyetinde çalışan ve halife ihsanını kabul edenleri tekfir etmemiştir. Ancak günümüz kimi radikal selefiler (el-Kaide, IŞİD gibi) devlet memurlarını tekfir etmekle birlikte memuriyete geçmeyi haram olarak görmektedirler.

Selefilik tarihini bir silsile olarak ele alır isek; kendisini ehl-i hadis, ehl-i sünnet-i hasse ve ashabu'l-hadis diye isimlendiren Ahmed b. Hanbel ve takipçilerinden sonra bu

¹⁰⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, İlgî Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016, II, 945; Fazlur Rahman, *İslam*, 297; İbn Teymiyye, *er-Risaletü't-Tedmüriyye (Tevhid Risalesi)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, 73, 75; Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 26-27, 43; Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, 54, 60, 170; Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 59

¹¹⁰ Sahabenin kimi yorumları aklı ile yapacağı ve hatta yaptığı malumdur. Bu durumda aklı kullanan sahabe ise İbn Hanbel ve taraflarına göre sıkıntı teşkil edecek bir durum değildir. Ancak aklı kullanan selef dışında ki kişiler ise bu durum bidattir. Evet, bu durum ise rey taraftarlarının, hadis taraftarlarına yaptığı eleştirilerin başında gelmektedir.

¹¹¹ Fazlur Rahman, *İslam*, 157; Özellikle 'Mihne Olayı' Ahmed b. Hanbel ve taraftarlarını ön plana çıkaran olay olmuştur.

¹¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, II, 1016.

¹¹³ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, 62

¹¹⁴ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 598

gruba renk katan diğerk bir kişi ise Hanbeli mezhebinden olan İbn Teymiyye'dir(v. 728/1328).¹¹⁵ İbn Teymiyye bu harekete kan veren en önemli şahsiyet olarak bilinir.

Selefilik düşüncesini sistematize eden kişi hiç şüphesiz Ahmed bin Hanbel'den sonra 'ikinci imam'¹¹⁶ Takiyuddin İbn Teymiyye' dir. İbn Teymiyye Kur'an nassına sıkı sıkıya bağılı olup ona göre sünnet, bütünüyle vahiy ürünüdür ancak o gayr-i metlûv olduğundan okunmaz.¹¹⁷

İbn Teymiyye, Ahmed b. Hanbel 'in 'Senin için bir imamın olmadığı bir meselede konuşmaktan sakın' sözünü referans almış ve selefi geleneğin görüş ve düşüncelerine-yani sahabe ve tabiinin yolu dışında olan görüş ve düşüncelere- zıt olan veya onlar tarafından önceden ortaya konmayan söylemleri tabiri caizse tek kalemde üstünü çizerek hatalı kabul etmiştir.¹¹⁸

İbn Teymiyye'nin en bariz özelliğinden biri de kendisi gibi düşünmeyenleri tekfir etmedeki aceleciliğidir. Onun bu özelliği daha sonraları ortaya çıkan Vehhabi-selefi-radikal güruhlar tarafından örnek alınacak ve bu ise İslam ümmeti içerisinde büyük tehlikeler doğuracaktır. İbn Teymiyye'nin bu özelliğinin altında yatan sebeplerden biri onun 'tasdik ve imanın'¹¹⁹ zıddını 'tekzib ve küfür' olarak isimlendirmesi olabilir.¹²⁰ Ancak burada da karşımıza şu sorun çıkmaktadır: Acaba İbn Teymiyye'nin insanları tekzib ve küfür ile itham ettiği meseleler gerçekten akide ile ilgili meseleler midir?

İbn Teymiyye'ye bu özelliği kazandıran diğerk bir sebep ise onun 'kalbin ameli' dediği kavram ve bu kavramı pratize etmesi olabilir. Şöyle ki İbn Teymiyye, Şii düşüncedeki 'Tevella'¹²¹ ve Teberra'¹²² ilkesini –ki bu ilke selefi düşüncede de ehemmiyetlidir¹²³- 'kalbin ameli' olarak bildiriyor ve kalbin amelini şöyle tanımlıyor:

¹¹⁵ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, 57

¹¹⁶ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri* , 32

¹¹⁷ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 53, 55

¹¹⁸ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 68; Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri* , 29

¹¹⁹ Ahmed b. Hanbel ve çevresinin iman nazariyesi Haricileri takip etmektedir.

¹²⁰ Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 225

¹²¹ Tevella: Müminleri dost edinmek, Allah için sevmek, Allah'ın sevdiğini sevmek.

¹²² Teberra: İmansızlardan uzaklaşmak ve onlara düşmanlık göstermek, Allah için buğzetmek, Allah'ın buğzettiklerine buğzetmek.

¹²³ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 58

‘Kalbin ameli, Allah ve Resul sevgisi, Allah korkusu, Allah ve Resulünün sevdiği şeyi sevme ve Allah ve Resulünün buğzettiği şeye buğzetmesidir.’¹²⁴

Gerek ilmi, gerek siyasi açıdan içinde bulunduğu döneme damgasını vuran ve İslam düşünce tarihi içerisinde Selefî düşüncesini ihya geleneğinin önemli temsilcisi olan İbn Teymiyye, günümüz selefî-radikal olaylarında tartışmaların baş konusu olmaktadır. Âlim kişiliği yanında mücadeleci bir yapıya sahip olan İbn Teymiyye¹²⁵, Hanbeli-Selefî düşünceye sahip ve bu düşüncenin katı bir savunucusudur. O, metod olarak Ahmed b. Hanbel’in yolunu sürdürmüştür. Ona göre Kur’an mahlûk olmamakla birlikte onda tevil gerektirecek derecede müteşabihat da yoktur.¹²⁶ Ayrıca o insanları yoğun bir şekilde bu görüşlere davet etmiş ve kendisine has olan bazı görüşleri de Selefî görüşüne ilave etmiştir.¹²⁷

İbn Teymiyye’nin günümüz radikal-selefî-vehhabi kesimlere miras olarak bıraktığı kabir ziyaretlerine olan sert tutumu, kabir ziyaretçilerini tekfir etmeyi ve İslam büyüklerine dahi ait olsa mezarların tahrip edilmesini netice vermiştir. Mesela 2013 yılında Suriye’de baş gösteren terörist faaliyetler neticesinde radikal-selefî gruplar, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in değerli sahabesi Hucr bin Adiyy el-Kindi’nin Şam şehrinin Adra bölgesinde bulunan kabrini açmış ve cesedinin sağlam olduğunu görünce onu bilinmeyen bir yere götürmüşlerdir.

Dönemin tasavvufî hareketlerini, bu hareketlerin savunduğu ‘vahdet-i vücud’¹²⁸, anlayışını şiddetli bir tenkide tabi tutan Hanbeliler¹²⁹, İbn Teymiyye, İbn Kayyım el-Cevziyye ve bunların taraftarları, aynı zamanda hem filozofları hem de kelimacıları hicvetmiştir.¹³⁰ Özellikle İbn Teymiyye bu tenkit işini sistemli bir şekilde yapmıştır.

¹²⁴ Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 232

¹²⁵ İbn Teymiyye, Haçlı seferleri ve Moğol istilasının yaşandığı dönemde bu gruplarla çeşitli sahalarda mücadele vermiştir. Bu tutumu onu sefililerin gözünde daha da çekici ve karizmatik bir şahsiyete dönüştürmüştür. Özellikle onun Moğollara karşı mücadele verilmesinin gerekliliği konusunda vermiş olduğu ‘Tatar ve Mardin Fetvaları’, selefî örgütlere ilham kaynağı olmaktadır. Ayrıca Bakınız; Mehmet Zeki İşcan, *Selefîlik; İslami Köktencilik Tarihi Temelleri*, 33

¹²⁶ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefîlik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, 31, 37-38

¹²⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 210

¹²⁸ İbn Teymiyye ’ye göre, vahdet-i vücudun gelişmesinin en önemli sebeplerinden biri de Eşarilikteki ‘Allah’ın iradesi’ görüşüdür.

¹²⁹ Fazlur Rahman, *İslam*, 293

¹³⁰ Fazlur Rahman, *İslam*, 200-201, 232-234, 255, 293; Mehmet Zeki İşcan, *Selefîlik: İslami Köktencilik Tarihi Temelleri*, 33

İbn Teymiyye'nin günümüz selefi ekollerini etkilediği önemli kavramlardan biri 'cihad' kavramıdır. Onun, 'Vücudunun eylemi (ameli) olmaksızın kalpteki imanın varlığı ve devamlılığı düşünülemez. İmkân sınırları içinde olan cihat imandandır ve bu kadarlık bir cihadın yokluğu dahi imanın yokluğunu gösterir' ifadesi¹³¹, onun ve takipçilerinin görüşlerini belirten en bariz ifadelerdendir.

İbn Teymiyye'nin cihadın din açısından önemine yönelik fikir ve düşünceleri, günümüz Selefi-Vehhabi kesimler tarafından slogan haline getirilmiş, bu fikir ve düşünceler pratiğe dökülmüş ancak cihad edilmesi gereken şer odaklar yerine kendi düşüncelerini benimsemeyen Müslümanlar hedef alınmıştır. Bu ise İslam camiası içerisinde büyük katliamlara, vahşetlere ve kaoslara sebep olmuştur. Selefi zihniyetin Müslümanlara yaptığı bu zulümlere kılıfları da hazırdır. Onlara göre; Hz. Peygamber (s.a.v), 'La ilahe illallah' diyen Yahudilerle savaşmıştır. Sahabe de 'La ilahe illallah' diyen ve namaz kılan, İslam'a davet eden kişiler oldukları halde Beni Hanife ile savaşmışlardır.¹³²

Selefilik tarihi silsile zincirinin, Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye 'den sonraki önemli bir halkası da Muhammed b. Abdulvehhab' dır (v.1787). Hanbeli mezhebinden olan ve İbn Teymiyye'nin kitaplarını derinlemesine okuyan, onun görüşlerini ciddi manada takip eden ve İbn Teymiyye'nin teorisini pratize eden İbn Abdulvehhab¹³³, mezhepler tarihi tasnifinde yeni mezhepler arasında sayılan Vehhabiliğin kurucusudur.

İbn Abdulvehhab, yaşamış olduğu dönemde görüşlerinden dolayı kendi çevresince dışlanmış, Mekke âlimleri tarafından aleyhine fetva verilmiş ve tüm bu gelişmeler onun Necd biölgesindeki Uyeyne kasabasından Dir'iye kasabasına geçmesine sebep olmuştur.¹³⁴ İbn Abdulvehhab bu kasabanın lideri olan Muhammed b. Suud'un himayesinde görüşlerini yayma imkânı bulmuştur. İbn Abdulvehhab ve İbn Suud menfaatleri icabı birlikte bir karar alır ve 1744 tarihinde kendi aralarında bir anlaşma yaparlar. Bu anlaşmaya göre Muhammed bin Suud, İbn Abdulvehhab'ın görüşlerini kabul edip yayması için elinden gelen maddi-manevi, siyasi-askeri-lojistik desteği sağlayacak;

¹³¹ Ercan Özyiğit, *Radikal İslam'ın Söylemi*, 230

¹³² Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri*, 34

¹³³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 236; Üstad Ali Rabbani Gulpaygani, *Kelami Fırkalar ve Mezhepler*, 179

¹³⁴ Eyüb Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabiyan*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1992, 29

İbn Abdulvehhab ise Muhammed bin Suud'un siyasi güç kazanmasında ona destek verecek ve ona biat edecekti.¹³⁵

Yapılan anlaşma hemen uygulanmaya başladı. Arap Yarımadası'nda büyük bir karışıklık baş gösterdi. Suudi hanedanı bölgeyi yağmalamaya, Ehl-i Sünnet âlimlerini öldürmeye teşebbüs etmeye, Mekke'yi istila etmeye, Hac kabilelerini soymaya ve bu kabileleri Hac ibadetini yerine getirmekten alıkoymaya başladılar.¹³⁶ Osmanlı hâkimiyeti altında olan bu coğrafyayı kendi hâkimiyetleri altına almaya çalışan Vehhabi-Suudi güçler nihayetinde bu arzularına kavuşmuş, 1744 yılında başlattıkları gelgitli mücadele 1902 yılında kendi lehlerinde netice verdi ve 1932 yılında ise bugünkü Suudi Arabistan kuruldu. Vehhabilik ise kurulan devletin bir nevi resmi mezhebi olmuş oldu.

'Vehhabi-Suudi' hareketi sadece Necd bölgesinde değil birçok yerde de açılmaya çalışmış ve fikirlerini pratiğe dökmeye çalışmışlardır. İbn Abdulvehhab'ın tasavvufa, kabir-türbe ziyaretlerine dair görüşlerini yaşatmak isteyen Vehhabi kuvvetler; Mekke, Medine ve Taif başta olmak üzere birçok mezarı tahrip ettiler. Irak'ta bulunan Kerbela'ya 1802 yılında yapmış oldukları baskın sonucunda iki binden fazla Şii'yi katledip Hz. Hüseyin'in türbesine büyük hasar vermişlerdir.¹³⁷ 'Tercümanü'l-Kur'an' olan Abdullah bin Abbas'ın kabrini yıkıp na'sını yakmaya kalkışmış, 'Seyyidü's-Şüheda' olan Hz. Hamza'nın kabrini ve Peygamber (s.a.v)'in Kubbe-i Hadra'sını yıkmaya teşebbüs etmiş ancak muvaffak olamamışlardır. Gözlerini kan ve hırs bürüyen bu azgın topluluk, peygamberin (s.a.v) hatıralarıyla dolu olan hane-i saadetlerine dahi acılamamış orada bulunan eşyaları ganimet saymışlardır.¹³⁸

Şimdiye kadar anlattığımız bu kısa selefi tarihinin gelişim süreci, bu süreçte ismi öne çıkan kişiler, günümüz selefi-vehhabi akımlarının ilham kaynakları olmuşlardır. Devam eden Selefilik akımının tarihini bir bütün olarak ele alıp tarihini nihayete erdirmek imkân dâhilinde değildir. Çünkü kendilerini selefi diye tanıtan şahıs ve grupların sayısı hiç de az değildir. Ancak selefi karakterini bünyesinde barındıran bazı gruplardan bahsetmek bu bütünlüğün tamamlanmasını bitirmese de onları daha iyi anlamamıza yardımcı

¹³⁵ Eyüb Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabiyan*, 27-29; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 237

¹³⁶ Eyüb Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabiyan*, 30-31, 34

¹³⁷ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 63

¹³⁸ Eyüb Sabri Paşa, *Tarih-i Vehhabiyan*, 50, 70, 78

olacaktır. Bu gruplar içerisinde güncelliğini koruyan iki grup olan ‘el-Kaide ve IŞİD’ in tarihsel serüvenine bakmak konunun vuzuha kavuşmasına yardımcı olacaktır.

2.3. EL-KAİDE’NİN TARİHİ ARKAPLANI

Yakın geçmişte ve günümüz dünyasında meydana gelen önemli siyasal ve toplumsal olayların, büyük bir bölümü İslam coğrafyası içerisinde vuku bulmuştur ve bulmaktadır. Özellikle Amerika, Avrupa, Rusya ve İsrail’in başını çektiği sömürgeci devletler, Orta Doğu başta olmak üzere dünya üzerindeki mazlum-mustazaf halklara karşı büyük bir zulüm, cinayet ve katliam furyası başlatmışlardır. İnsanlık tarihine en vahşi, en cani ve en karanlık dönemleri yaşatmışlardır. Yapılan bu zulümler karşısında, Müslümanların sessiz, güçsüz, çaresiz kalması, ismi geçen ülkelerin sömürü ve işgal iştihasını daha da kabartmış ve onların egemenlik sahalarını genişletmek için tuğyanlıklarını¹³⁹ arttırmıştır.

İslam âlemi böyle bir durumdayken, İran İslam İnkılabı’nın tesisi (1979) ile Müslümanlar içerisinde müthiş bir heyecan baş göstermiş, son yüzyılda emperyalist-müstekbir güçlerin baskısı altında, ezik psikoloji içerisinde bulunan mustazaf bölge halkı psikolojik bir güç kazanmıştır. İran İslam Devrimi, ‘büyük şeytan’, ‘baş şeytan’ olarak vasıfladığı¹⁴⁰ Amerika’ya karşı sert bir duruş sergilemiş, sömürü yarışı içerisinde olan devletlere, İslami ideoloji etrafında anti-emperyalist mesajlar vermiş, ABD ve Siyonist İsrail’in bölgeden atılması fikrini açıkça dillendirmiştir.

Malumdur ki; İran İslam Devrimi’nden önce var olan Şahlık rejimi, Amerika’nın bölge temsilciliği konumundaydı. Böylece Amerika ve yandaşları, bu Devrim ile büyük bir darbe yemiştir. Özellikle 1979 yılında İranlı öğrenciler bu ülkenin Tahran’daki büyükelçiliğini 444 gün boyunca rehin almaları ve Amerika’nın da düzenlemiş olduğu rehine kurtarma operasyonunun büyük bir fiyasko ile sonuçlanması, süper güç ABD’nin karizmasına silinemez ve gizlenemez bir çizik atmıştır.¹⁴¹ Bu da; mevcut olan durumu,

¹³⁹ Kur’ani bir kavram olan ‘tuğyan’ kavramı, azgınlık göstererek haddi aşma manasında, dini ve ahlaki alanlardaki her türlü sapkınlığı, küfr, zulüm, haksızlık ve tecavüzleri ifade eder. Mezkûr sömürgeci ve müstekbir güçlerin yaptıkları fiiller bu kavramın mücessem timsali olduğundan bu kavram kullanıldı. (‘Tuğyan’ için mesela bk. Taha: 20/24, 43, 45; Naziat: 79/17; Fecr: 89/11; Maide: 5/64, 68; İsra: 17/60; Kehf: 18/80; Şems: 91/11)

¹⁴⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 291

¹⁴¹ Ünal Gündoğan, “1979 İran İslam Devrimi’nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(30), 2011, 68

güçlerin dengesini ve tarihin seyrini değiştirecek mahiyette olan olaylara zemin izhar etmiştir.

Son yüzyılın sömürgecilik politikasını devam ettirmek isteyen Rus emperyalizmi, Marksist Afgan hükümeti güçlerinden de destek alarak, 27 Aralık 1979 tarihinde işgal için Afganistan'a girmiş ve büyük cinayetler işlemiştir. Batı dünyası bu cinayetlere göz yumarken, Müslüman halk yığınlarının vicdanı bu durumu kabul etmemiş ve farklı farklı ülkelerden savaşçı grup ve birlikler, Rus işgaline karşı mücadele etmek için Afganistan toprağına ayak basmış ve cephede Afgan halkının yanında saflarını almışlardır.

Özellikle Amerikalılar tarafından 'cihadın muhafızı' olarak adlandırılan¹⁴² ve 'Küresel Cihadın Babası' olarak tanınan¹⁴³ Filistinli Dr. Abdullah Azzam (1941-1989), kurduğu 'Mektebetü'l-Hidemat (Hizmet Bürosu)' adlı kurum vasıtasıyla ve 'cihat kervanına sen de katıl' sloganıyla, gönüllü Arap savaşçılara maddi yardım, barınacak yer ve silahlı eğitim sağlıyordu.¹⁴⁴ Dr. Azzam, 'Afganistan Cihadında Rahman Ayetleri' adlı kitabıyla adeta Müslümanları seferberliğe çağırmış¹⁴⁵ ve cihadın sürekli hale gelmesini istemiştir. Azzam'ın emperyalist-sömürgeci güçlere karşı olan cihadi tavrını onun 'Yalnızca cihat ve silah; ne müzakere, ne konferans, ne de diyalog' sözünden anlamaktayız.

Az öncede değinildiği gibi, İran İslam İnkılabı'nın zaferi de, Afgan Cihadının aşk ve heyecanını kamçulamıştır.¹⁴⁶ Nihayet 15 Şubat 1989'da Sovyet Rusya'sı, Afganistan'a gönderdiği 150 bin kişilik profesyonel ordusundan tek bir askerini dahi bu topraklarda bırakmamış ve büyük bir mağlubiyetle bu coğrafyayı terk etmeye mecbur kalmıştır.¹⁴⁷

İran İslam Devrimi'nden sonra Afgan Cihadının zaferi, Rus emperyalizminin hezimete uğratılması, başta Amerika olmak üzere diğer emperyalist ve sömürgeci güçleri de sarsmış ve onların canı ve sinsi sinelerinde büyük bir korku peyda etmiştir. Çünkü olan olayların bölgeye ve bilhassa Müslüman Kafkas halklarına taptaze bir kan verdiği¹⁴⁸, bu

¹⁴² Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, 45

¹⁴³ Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, AZ Yayıncılık, İstanbul 2017, 93

¹⁴⁴ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 71

¹⁴⁵ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, 17

¹⁴⁶ Hilmi Kocaaslan, "Afganistan Cihadı 11 Yaşında", *Davet Dergisi*, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak 1990, 22

¹⁴⁷ Sovyet güçleri bu işgal neticesinde 14.500 dolaylarında askerini ve 451 savaş uçağını kaybetmiştir.

¹⁴⁸ Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik: Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları*, 140

şer ve karanlık güç odakları tarafından bilinmektedir. Bu durum ise onlar için büyük bir tehlike arz etmektedir.

Afgan Cihadında savaşçılarda; maneviyatın, tasavvufun etkili olduğu bir ruh hali mevcuttu ve bu ruh hali direniş gücüne güç katıyordu.¹⁴⁹ Yine onların içerisinde, mazlum ve mustazafların savunulduğu, müstekbirlere karşı ise tam bir mukavemetin olduğu ve Müslümanların ‘İslami Vahdet’ ekseninde birleşmelerinin gerekli sayıldığı bir atmosfer hâkim idi. Toplam 43 Arap-İslam ülkesinden on binlerce gönüllü, farklı ideoloji ve görüşlere rağmen birlikte büyük bir zafer elde etmişlerdi. Ancak ne var ki, Sovyet ordusunun çekilmesinden sonra, orada bulunan gruplar arasında çeşitli ayrılıklar yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Amerika’nın bölge müttefiki olan Suudi rejiminin ve Pakistan’ın yardımıyla Afgan Cihadına gönüllü olarak gönderilen savaşçıların, savaş sonrası basit görüş ayrılıklarını körüklemeleri; hizipleşmelere, kutuplaşmalara ve kimi zaman da küçüklü-büyükü karşılıklı çatışmalara varan hareketleri¹⁵⁰ akıllarda soru işaretleri bırakmaktadır.

Bilinmektedir ki, Sovyet askerleri Afganistan’ı işgal edince, ABD, kimi Batılı ülkeler, Suudi Arabistan, Pakistan, zengin Körfez Arap Ülkeleri -menfaatleri icabı-, gönüllü-saf Müslüman gençlerini oraya göndermek için seferber oldular.¹⁵¹ İdeolojik ve dini anlayış olarak kendilerine uzak olan Afganistan için, 4 milyar dolarını Suudi Arabistan¹⁵² olmak üzere Körfez Arap ülkeleri 21 milyar dolarlık askeri, lojistik ve finansal yardım yapmıştır.¹⁵³ Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen bu ülkeler, Afgan halkına yardım olsun diye, bu savaşçıları oraya göndermiş olmaları mantıklı gelmemektedir.

Evet, öyle görünüyor ki, bu ülkeler böyle yapmakla tabiri caizse ‘bir taşla iki kuş vurmak’ istemişlerdir. Onlar kendi sömürü düzenlerinin daha da gelişmesi ve ilerlemesi

¹⁴⁹ Mehmet Ali Büyükkara, “Dışlamacı Müslümanlığın Orta Asya’daki İzdüşümleri: Selefilik Hareketi ve Taliban”, *Orta Asya’da İslam Temsilden Fobiye*, III. Cilt: Aydınlıktan Aydınlanmaya, 1287

¹⁵⁰ Hilmi Kocaaslan, *Afganistan Cihadı 11 Yaşında*, 26

¹⁵¹ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide’nin Sırları*, 17; Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik: Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları*, 138

¹⁵² Mehmet Rakipoğlu, “Körfez’in Afganistan Politikası: Fırsat ve Endişe Arasında Temkinli Pragmatizm”, *Seta-Analiz*, Eylül 2021, Sayı: 350, 9

¹⁵³ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide’nin Sırları*, 18, 50; Bu yardımları yapmalarındaki ana hedef ise ‘Komünizme karşı mücadele’ etmek olan bu devletler, ‘kapitalist, materyalist ve emperyalist’ olan Amerika ile anlaşmalar yapmakta, ticaretlerini arttırmakta ve dost olduklarını ilan etmekteydiler.

için Rusya'nın bölgede güçlenmemesini istemekte¹⁵⁴, ayrıca göndermiş oldukları gönüllü savaşçıların arasına, gerek cehaletlerinden yararlanıp¹⁵⁵ fitne ve fesat sokarak, gerek onların içine gizli adamlarını sızdırarak ve gerekse tek dertleri zulmün kaldırılması olan samimi ve saf Müslümanları diskalifiye ederek, bu coğrafyayı ayrılıklar ve çatışmalarla dolu kargaşa ve keşmekeş arenasına çevirmek istemişlerdir. Hatta buralarda yapılan eylemler, CIA tarafından yürütülüyor ve buralarda savaşan gönüllü savaşçıların ise bu eylemlerden bir menfaati yoktu.¹⁵⁶ Bu da onların saf ve temiz bir niyetle oraya gittiklerini gösteriyor. Ancak, az önce de dediğimiz gibi, burada savaşan cahil ve saf Müslümanlar, dış ve karanlık mihrakların oyunlarına gelerek kurtarmak istedikleri bu ülkeyi ve halklarını, büyük bir keşmekeşin içerisine koydular.

Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali sırasında ülkeye gelen yabancıların ve genellikle Arapların önemli bir kesimi savaş sonrasında Afganistan'da kalmıştır. Daha sonra ise 'Afgan Arapları' olarak anılacak olan bu gruplardan bazıları kendi ülkelerinde ki rejimlere karşı hareket oluşturmuş, bazıları ise Bosna, Keşmir, Çeçenistan, Somali gibi karışıklığın olduğu ülkelere gitmişlerdir.¹⁵⁷ Bu gruplardan önemli bir kesim ise ileride kurulacak olan ve 'el-Kaide' diye adlandırılan, liderliğini Suudi Arabistanlı zengin bir ailenin oğlu olan Usame b. Ladin, Muhammed Atef ve Ebu Ubeyde el-Banshiri'nin üstlendiği bir örgüt halini alacaktır. Üniversitede İktisat bölümü okuyan Usame, öğrencilik yıllarında İbn Teymiyye'nin görüşlerinden ve Mısır'daki İhvan hareketinden - özellikle de Mısır'da idam edilen Seyyid Kutub ve kardeşi Muhammed Kutub'dan- etkilenmiş, daha sonraki yıllarda ise Dr. Abdullah Azzam'ı 'akıl hocası ve ustası' olarak görmüştür.¹⁵⁸

Afgan Savaşı'nın son dönemlerinde, Azzam ile Usame bin Ladin arasında ayrılık olduğu biliniyordu. Dr. Abdullah Azzam'ın damadı olan Cezayirli Abdullah Enes'in dediğine göre, Dr. Azzam ile Usame b. Ladin 1988 yılında ayrılığa düşüp birbirinden

¹⁵⁴ 1986 yılında ABD'nin mücahitlere Stinger uçaksavar füzelerinin vermesinin kararlaştırılması bu görüşümüze delil teşkil etmektedir. Böylece, Sovyetler daha büyük bir yenilgi ve kaybın içerisine girmiş olacak ve dünya üzerindeki sömürü hâkimiyeti Amerika'nın elinde olacaktır.

¹⁵⁵ Maalesef, Afgan Cihadında var olan birliktelik; mevcut ve basit görüş ayrılıkları, mektep ve mezhep farklılıklarından ötürü dağılmış ve esas hedeften saptırılmıştır. Bunda etkili olan şey ise savaşçıların arasında cehaletin var olmasıdır.

¹⁵⁶ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, 27-28

¹⁵⁷ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik: İslami Köktencilik Tarihi Temelleri*, 47

¹⁵⁸ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, 48; Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 94

koptular.¹⁵⁹ Bu kopuşun nedeni Filistin meselesi olabileceği gibi, savaş taktiklerindeki anlaşmazlıklar veya ideoloji farklılıkları da olabilir. Dr. Azzam, gönüllü Arap savaşçıların Afganistan'dan sonra Filistin'e çekilmesi gerektiğini, enerjilerini şimdi de Filistin'i işgal eden İsrail'e karşı kullanmalarını Usame b. Ladin ve Eymen el-Zevahiri'ye iknaya çalışmış, ancak onlar mücadelenin Afganistan'da devam etmesi istemişlerdir.¹⁶⁰ Bu durum ise onların arasını bozabilecek ve onları ayırabilecek bir problem olarak değerlendirilmiştir.

Yine Azzam, sivillere, suçsuz ve masum insanlara yönelik saldırılara karşı olduğu ve bu konuda son derece hassas davrandığı, Müslümanların birbiriyle savaşına olumlu bakmadığı ve hatta emperyalist ve gasıp güçlere karşı hepsinin omuz omuza hareket etmesinin gerektiği, sadece kendilerine ve topraklarına saldıranlarla savaşılmasını, herhangi din mensuplarına karşı değil sadece istikbar ile mücadele edilmesini istediği bilinmektedir.¹⁶¹ Ancak Usame b. Ladin'in yaptığı eylemler göz önünde alındığında, onun bu konularda duyarsız ve dikkatsiz davrandığı görülmektedir. Onun kalabalık ortamlarda yapılan operasyonlara ve yine bu ortamlarda kullanılan canlı bombalara karşı çıkmaması bunu bariz bir şekilde göstermektedir.

Bin Ladin ve Zevahiri önderliğinde kurulan el-Kaide'nin 'Yahudi ve Hristiyanlarla Savaş' için kurulan İslami cephe olduğu resmen bildirilmiştir.¹⁶² Bu da Azzam ile ayrıldıkları başka bir nokta sayılabilir değerdedir. Ve ilginçtir ki, Afgan Cihadının akabinde, Afganistan'daki ihtilaf halindeki İslami grupların aralarını bulmada, hiç değilse düşmanlıklarını daha fazla ileri götürmemede müspet ve yapıcı rol oynayan¹⁶³ Dr. Abdullah Azzam ve iki oğlu, Cuma namazı kıldırıldığı mescide giderken failleri belli olmayan bir bombalı suikast sonucu öldürülmüştür.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, 23

¹⁶⁰ Taha Kılınç, Azzam'ın Öyküsü, 02.06.2021 tarihli Yeni Şafak İnternet Yazısı

¹⁶¹ Dr. Abdullah Azzam'ın eşi Semira Muhyiddin ile yapılan röportaj, bk. (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azzam-asirilik-uzakti-medyanin-adaletsizligine-ugradi>, 1379798)

¹⁶² Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, 25

¹⁶³ Hilmi Kocaaslan, "Haber-Yorum", *Davet Dergisi*, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak 1990, 33

¹⁶⁴ Norveç Savunma Araştırma Vakfı'nda kıdemli araştırmacı ve Oslo Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi Profesörü olan Thomas Hegghammer'in 'Abdullah Azzam'ı Kim Öldürdü?' adlı makalesinden hareketle; CIA, MOSSAD, Afganistan istihbaratı KHAD veya Pakistan istihbaratı ISI hatta Ürdün ve Suudi istihbaratları şüphesi dışında bazıları suikastı, Afgan Araplardan olan ve son zamanlarda Dr. Azzam ile yollarını ayıran Usame b. Ladin ve Eymen el-Zevahiri gibi kimselerin gerçekleştirdiğini öne sürdü. Yine pek çok yorumcu Afgan savaşında aktif rol alan Gulbeddin Hikmetyar'ı suçladı. (Detaylı bilgi için bk. Thomas Hegghammer, Abdullah Azzam'ı Kim Öldürdü?, meganews.com); Ayrıca bk. Faik Bulut, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, 23

Cihattan sonra, Afganistan’da çıkan iç savaş (1989-1992) neticesinde Sovyet destekli Afgan hükümeti düştü ve 1992’de Afganistan İslam Devleti, Taliban tarafından ilan edildi. El- Kaide de bu süreçte Taliban’la ittifak halinde hareket etti. Ancak bu sefer de gruplar kendi içlerinde çekişmeye başladılar. Her grup kendi ideolojisini kutsallaştırıp birbirlerini tekfire varan bir sürüncemenin içerisine koydular.

Afganistan iç savaşını incelediğimizde ‘Vehhabi Selefçi’ oluşumların, kendi fikirlerini selefin¹⁶⁵ fikri diye lanse edip diğer fikirlere bidat damgası vurmaları, grupların birbirlerinden uzaklaşmaları ve birbirleriyle çatışmaları sonucunu doğurmuştur. ‘Vehhabi Selefçi’ kavramını kullanmamızın nedeni, bu anlayışın ehl-i hadis diye adlandırılan Selefi köklerden önemli ölçüde beslenmekle birlikte esasında Selefiyye bünyesinde bir uçlanma olduğu içindir.¹⁶⁶ Bundan dolayı Vehhabiliği Selefilik ile birebir aynı görmemek gerekir. Çünkü onlar, teoride her ne kadar metot olarak Selefi çizgiyi kullanmışlarsa da, onların fikirsel temellerinde ve eylemlerinde Harici zihniyetin izlerine rastlamaktayız. Özellikle kendi ideolojilerini tek doğru görüp zıttı fikirleri bidat görmeleri, tekfir unsurunu kolayca kullanmaları ve Müslümanlara yönelttikleri şiddet bunu bize göstermektedir. Tabiri caizse, bu ‘Vehhabi Selefçi’ zihniyet, metot olarak Selefiyye, eylem ve hareket olarak Hariciyye zihniyetinin meze olmuş halini yansıtmaktadır.

İngiliz emperyalizminin yardımı ve direktifiyle kurulan Suudi Arabistan, İbn Teymiyye’nin görüşlerini ve eserlerini beğenen, onları sistematize ederek teoriden pratiğe geçiren Muhammed b. Abdulvahhab’ın¹⁶⁷ görüşleri üzerine kurulan mezhebe (Vehhabilik) tabi olmuşlar ve bu görüşleri sadece Arap yarımadasında değil, diğer bölgelere de ulaştırmak için çaba sarf etmişlerdir. Afgan Cihadında da Suudi yönetimi, yaptığı maddi yardımlar yanında, Vehhabi Selefçi grupları Afganistan topraklarına göndermiştir. Böylece fikirlerinin yayılması için yeni bir ortam ve zemin bulmuşlardır.

Afgan Cihadı’nın akabinde yeni bir hizip olarak teşkil edilen ‘el-Kaide’, bölgede yaptığı operasyonlar ile ‘Küresel Cihad’ ı başlattı ve dünyanın gündemine ismini taşıdı. Daha sonraları Afganistan ile sınırlı kalmayan bu örgüt, bölgedeki diğer ülkelere, özellikle de Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya’ya yayılmışlardır. Çünkü Sovyet işgalinde

¹⁶⁵ Selef; ‘Hz. Peygamber (s.a.v)’e isnat edilen bir hadiste; ‘en hayırlı nesiller’ olarak belirtilen, sadr-ı İslam’ın ilk nesli olan ve üzerlerinde ilahi vahyin tatbik edildiği sahabe nesli, sahabeyi takip eden nesil olan tabiün ve tabiünü takip eden tebe-i tabiün’ neslini ifade eder.

¹⁶⁶ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 61

¹⁶⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 236

bu bölgelerden 30 bini aşkın savaşçı Afganistan’a gelmiş, Usame ve adamlarıyla birebir görüşmüş, bu görüşmeler neticesinde fikri kültürleşme meydana gelmiş ve bin Ladin’in kurduğu medreselerde eğitim almışlardı. Böylece el-Kaide bu coğrafyalara rahat ulaşmış ve yayılmıştır.¹⁶⁸

El-Kaide, uluslararası arenada ismini ilk 1993 yılında New York’ta bulunan ‘Dünya Ticaret Merkezi’nin altında meydana gelen bombalı patlama ile duyurmuştur. Bundan önce Yemen ve Somali’de ABD’li askerlere yaptıkları saldırılar mevcut olmakla birlikte, 1998 yılında Afrika’nın doğusunda bulunan Amerika büyükelçiliklerine yapılan intihar saldırıları¹⁶⁹, Afganistan ve Pakistan’da sivil yerleşim yerlerinde, çarşı ve pazarlarda meydana gelen saldırı ve patlamalar ile el-Kaide daha da tanınmıştır.

El-Kaide’nin vermiş olduğu ‘Kâfirleri kutsal topraklardan kovun’ emirleri ve ‘Her Müslümana, dünyanın her köşesinde, sivil veya asker Amerikalı öldürmek farzdır’ fetvalarıyla¹⁷⁰ Somali, Suudi Arabistan, Etiyopya, Tunus, Bali, Mombasa, Kazablanka, Cakarta, İstanbul Irak (Erbil, Bağdat), Madrid, el-Hobar, Londra, Cezayir, Karaçi, Nijerya gibi altmıştan fazla ülkeyi içerisine alan geniş bir coğrafyada bombalı ve silahlı saldırılar baş göstermiştir. Bunun sonucunda ise az sayıda Amerikalı askerleri ile birlikte binlerce sivil hayatını kaybetmiş, onbinlerce sivil ise yaralanmıştır.

Özellikle 11 Eylül 2001’de ABD’nin New York şehrinde kaçırılan dört uçaktan ikisi ile İkiz Kuleler’in hedef alınması el-Kaide için bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bu saldırı el-Kaide’nin ses getirdiği en büyük operasyon olmuş, üç bini aşkın kişi bu saldırı neticesinde ölmüştür.

11 Eylül saldırısından sonra ABD, el- Kaide’yi bahane ederek Afganistan’ı işgal etmiştir. Taliban yönetiminin yıkılmasıyla kan kaybeden el-Kaide bundan sonraki süreçte kayıplar vermiş, Usame b. Ladin ve Eymen ez-Zevahiri’nin içerisinde bulunduğu üst kadrolardan önemli isimler çatışma esnasında öldürülmüş veya öyle gösterilmiştir. Yine birçok el-Kaide militanı yakalanarak Guantanamo’daki hapishanelere sevk edilmiştir.

¹⁶⁸ Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 114, 115

¹⁶⁹ Maalesef bu saldırılarda Tanzanyalı ve Kenyalı yüzlerce sivil halk hayatını kaybetmiş, binlerce sivil de sakatlanmış ve yaralanmıştır.

¹⁷⁰ Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 138

Tüm bunlara rağmen, günümüzde olan kimi olayların el-Kaide veya el-Kaide ile bağlantılı olan örgütlerce meydana geldiği göz önüne alındığında mezkûr örgütün varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Suriye’de ‘Cebhetu’l-Nusra’, Somali ve Nijer’de ‘eş-Şebabu’l-Mucahidin’, Hindistan’da ‘Leşker-i Tayyibe’, Nijerya’da ‘Boko Haram’, Gazze’de ‘Cund-i Ensarullah’, Mali’de ‘el-Murabitun’, Tunus’ta ‘Ensaru’ş-Şeria’ gibi birçok örgütsel hareketlerin el-Kaide uzantılı olduğu iddia edilmektedir. Irak’ta baş gösteren ‘İŞİD’ in de Irak el-Kaide’sinin devamı niteliğinde olduğu görülmektedir. Ayrıca Yemen’de ve Tunus, Fas, Cezayir ve Batı Sahra’yı içine alan coğrafyada da ‘Mağrib el-Kaidesi’ adında hareketlerin varlığı bilinmektedir.¹⁷¹ Sonuç olarak, el-Kaide günümüzde varlığını ve faaliyetlerini sürdüren bir harekettir.

2.4. İŞİD (IRAK VE ŞAM İSLAM DEVLETİ)’NİN TARİHİ ARKAPLANI

Kökenleri Afgan Cihadına dayanan bu grup, 2000 yılında ‘Cemaatü’t-Tevhid ve’l-Cihad’ ismi ile Ürdünlü Ebu Musab ez-Zerkavi tarafından Afganistan’da kuruldu. Amerika’nın Afganistan’ı işgaliyle Irak’a giden Zerkavi ve grubu burada ‘Irak el-Kaide’si’ olarak tanındı. Örgütün Irak istihbaratı ile çalıştığı, Saddam Hüseyin’in bu grubu Kürt gruplara ve Şiiilere karşı desteklediği de iddia edilmektedir.¹⁷²

Kendilerini İslam’ın gerçek temsilcileri olarak gören bu grup ‘selefi-vehhabi’ ideolojiyi benimsemişlerdir. Irak coğrafyasında Şii halka karşı ciddi bir zulüm ve şiddet uygulayan ‘Zerkavi ve Irak el-Kaidesi’ kendilerini desteklemeyen Sünnilere ve aşiretlere de zulmettiler ve bölgede çok sayıda cami ve türbeyi tahrip ettiler.¹⁷³

İŞİD’ in temeli olan ‘Irak el-Kaidesi’ gerilla savaş taktiğini sürdürmeyip yerine bombalı intihar saldırıları düzenlemeye başladılar. Bu ise daha çok sivil katliamına ve yerleşke-alt yapı tahribatına yol açmıştır.

Irak el-Kaidesi lideri Zerkavi’nin 2006 yılında öldürülmesinden sonra grubun liderliğine Ebu Eyüb el-Mısri geçmiştir. El-Mısri örgütün adını değiştirerek ‘ed-Devletü’l-İslamiyye fi’l-Irak (Irak İslam Devleti-İİD)’ koymuştur. 2010 yılında Iraklı

¹⁷¹ Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 147-177

¹⁷² Bayram Yıldızgil, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, 167-168

¹⁷³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 237

güvenlik güçlerinin düzenlediği operasyon neticesinde Ebu Eyüb el-Mısri öldürülmüştür. Örgütün başına ise Ebubekir el-Bağdadi geçmiştir.

2011 yılında Suriye’de ortaya çıkan iç savaş ile ‘Irak İslam Devleti’, büyük bir gücünü Suriye’ye taşıyarak daha fazla bölgede faaliyet göstermeye çalışmış ve 2013’te adını ‘ed-Devletü’l-İslamiyye fi’l-İraki ve’s-Şam (Irak ve Şam İslam Devleti-IŞİD)’ olarak değiştirmiştir. Ve Şubat 2014’te el-Kaide’den kopararak Suriye’deki grupların kendisine biat etmesini istemiştir. Kendilerine biat etmeyen diğer selefi grupları ise tekfir ederek onlarla büyüklü küçüklü çatışmalara girmişlerdir.

Suriye’de sivil halka özellikle de Şiiilere, Nusayrilere ve Kürtlere karşı akla hayale sığmaz cinayetler işleyen IŞİD, bölgede büyük bir ilerleme kaydetmiş ve 29 Haziran 2014’te ismini umumileştirerek ‘ed-Devletü’l-İslamiyye (İslam Devleti)’ olarak değiştirmiştir. IŞİD lideri Ebubekir el-Bağdadi 2014’te Ramazan ayının ilk Cuma’sında işgal ettiği Musul şehrinin Ulu Camii’nde ‘Müslümanların Halifesi’ sıfatıyla hutbe okuyarak küresel anlamda İslam hilafetinin kurulduğunu ilan etmiştir.¹⁷⁴

Suriye devletinin tavizsiz tavrı neticesinde işgal edilen toprakların büyük bir kısmı ileriki yıllarda IŞİD güçlerinden yavaş yavaş geri alınmaya başlamış ve günümüzde varlığı devam eden bu grubun hâkimiyet alanı daralmıştır. IŞİD’ in işgal ettiği toprakları kaybedişini teferruatlı bir şekilde anlatmak amacımızın dışında kaldığından, bu grubun tarihi ile ilgili şimdiye kadar anlattıklarımız ile iktifa edeceğiz.

¹⁷⁴ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 75-77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİ SELEFİ-HARİCİ AKIMLARIN FİKRİ YAPILARI VE ÇAĞDAŞ HARİCİ SELEFİ AKIMLARLA MUKAYESESİ

İslam tarihinde meydana gelen kimi üzücü olaylar, devam etmekte olan tarihe etkisini sürdürmektedir. Bu olayların meydana getirdiği acı ürünlerden en tehlikelileri ise İslam'ın istemediği ve yasakladığı 'taassup'¹⁷⁵ ve 'tekfircilik'¹⁷⁶ olarak tezahür etmiştir. Bu durum ise İslam düşüncesinin hareketlilik, süreklilik, gelişe bilirlilik, canlılık ve zenginlik dinamiklerini tehlikeye atmakta ve donuk, sönük, kısır bir düşünce sistemine zemin hazırlamaktadır.

Allah'ın insan için yarattığı, kullanmasını emrettiği¹⁷⁷ ve sahiplerine hitap ettiği¹⁷⁸ akıl, İslam'ın insana tanıdığı düşünce ve vicdan hürriyeti¹⁷⁹, dini nasların anlaşılması için delil bulma çabaları, İslam bünyesi içerisinde farklı farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁸⁰ Ortaya çıkan bu düşüncelerin sistemli hale getirilip sunulması ve insanların bu sistemli düşüncelerin merkezlerinde birleşmeleri ile de fırkalaşmalar, gruplaşmalar ve mezhepleşmeler meydana gelmiştir.

İslam tarihinde farklı bir düşünce ekseninde ilk gruplaşma Hariciler ile başlamıştır. Siyasi anlaşmazlık ve aşiret taassubu sonucunda ortaya çıkan, Bekr ile Temim kabilelerine mensup olan bu Kufeli grubun, günümüz dünyasında ortaya çıkan bazı grupların (El-Kaide-IŞİD gibi ki bu gruplar kan dökmekle, taassupla ve tekfircilikle meşhur olmuşlardır) fikirsel yapıları ile benzerliklerinin olduğu söylenmektedir. Yine bu grupların diğer bir benzerlik gösterdiği yapının Selefilik olduğu iddia ve kimilerince de kabul edilmektedir.

¹⁷⁵ Maide: 5/77, 87

¹⁷⁶ Nisa: 4/94; Buhari, Edeb: 44, 73; Müslim, İman: 111; Tirmizi, İman: 16;

¹⁷⁷ Bakara: 2/44, 76, Al-i İmran: 3/65, 118; Maide: 5/58; En'am: 6/32, 151; Araf: 7/169; Yunus: 10/16, Hud: 11/51; Yusuf: 12/2, 109; Rad: 13/4, 19; İbrahim: 14/52; Nahl: 16/12, 67; Enbiya: 21/10, 67; Hacc: 22/46; Mü'minun: 23/80; Nur: 24/61; Furkan: 25/44; Şuara: 26/28; Kasas: 28/60; Rum: 30/24, 28; Yasin: 36/62, 68; Mü'min: 40/67; Hadid: 57/17 vb. ayetler

¹⁷⁸ Bakara: 2/179, 197, 242, 269; Al-i İmran: 3/190; Maide: 5/100; Yusuf: 12/111; Sad: 38/29, 43; Zümer: 39/9, 18, 21; Mü'min: 40/54; Talak: 65/10 vb. ayetler

¹⁷⁹ Bakara: 2/256, Yunus: 10/99, Çaşiye: 88/22

¹⁸⁰ Muhammed Abid el-Cabiri, *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, 61-62

Bu iddia ve kabulün gerçeklik ve geçerlilik payesi ortaya koymak için ‘tarihi selefî-haricî grupların fikri yapıları’ incelenmelidir. Meselenin açıklığa kavuşması ve bahsedilen benzerlik ve ayrılıkların ortaya çıkması için, Haricilerin fikri yapıları ile Selefilere fikri yapılarını ayrı ayrı ve genel şekilde açıklamamız gerekmektedir.

3.1. TARİHİ SELEFİ-HARİCİ AKIMLARIN FİKRİ YAPILARI

İslam Tarihi içerisinde anarşi, isyan, tekfir vb. kavramların ‘gönüllü failleri’ olan Hariciler, sahabe döneminin sonunda ortaya çıkmıştır.¹⁸¹ Kendi görüşlerine uyuşmayan görüşleri reddedip tekfir etmişlerdir. Tekfir kavramı adeta Haricî düşüncenin etrafında döndüğü merkez haline gelmiştir.¹⁸² Bunlar, daha sonraları ise kendi aralarında meydana gelen fikri ayrılıkları sinesinde barındırıp anlamaya çalışmamış ve birbirlerine zıt gruplara ayrılmışlardır. Hatta bu ayrılıklar; birbirlerini tekfir etmeye, çok az sayıda da olsa kendi aralarında savaşmaya¹⁸³ kadar gitmiştir.

Hariciler, Kur’an-ı Kerim’in kimi ayetlerini¹⁸⁴ kendilerine referans alarak, kendilerini Allah’ın hükmünün koruyucusu ve uygulayıcısı olarak gördüler. Ancak, ne var ki bu ayetleri anlama tenezzülüne bile girişmediler. Bunlar merhum Ali Şeriatî’nin izaha çalıştığı ‘avami düzeysizlik’ kavramını bizlere adeta yaşattılar. Avami düzeysizlik konusunda Ali Şeriatî şunları dillendirir: ‘Avami düzeysizlik bir fikrin ya da insanın hakikatini başkalaştıran bir hastalıktır. Bu yeni öğretiyi kendi dar düşünce kalıbına döker ve ona kendi şahsi anlayışlarının, geleneklerinin, adetlerinin, karakterinin ve eğitiminin boyasını sürerek onu tamamıyla değiştirir. ‘İslam elbisesini ters giymek’ işte budur.’¹⁸⁵ Evet, Hariciler ‘İslam’ adına ve bu adı kullanarak yola çıktılar. Ancak İslam’ı anlayamadılar veya yanlış anladılar.

Bununla da yetinmeyen Hariciler, kendileri gibi düşünmeyen ve kendileriyle birlikte hareket etmeyen kişileri ‘kâfir-müşrik’ olarak telakki edip büyük bir ‘tekfir furusu’ başlatmış oldular. ‘Tekfir’ denilen kavram Haricî hareketinin temelini

¹⁸¹ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 72

¹⁸² Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 36

¹⁸³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fikhi Mezhepler Tarihi*, 78

¹⁸⁴ Yusuf: 12/67, En’am: 6/62 vb.

¹⁸⁵ Ali Şeriatî, *Kavramlar Sözlüğü*, Fecr Yayınları, Ankara Ekim 2017, 28

oluşturdu¹⁸⁶ ve Hariciler ‘küfr’ kavramını Müslümanların tam göbeğine getirdiler.¹⁸⁷ Tabiri caizse, ‘Ya bendensin-bizdensin ya da ölmelisin-öldürülmelisin’ mantığının canlı senaryolarının başrolünde oynadılar. Başlatılan bu furya ise İslam ümmeti içerisinde daha sonra meydana gelecek olan ‘mezhepçiliğin din telakki edilmesi’ hastalığına zemin hazırlayacaktır. Bu tekfirci akım, fikir ve yapılarından dolayı öldürmeyi ve ölmeyi bir nevi meslek ittihaz etmişlerdir.

Harici zihniyeti, sahip olduğu bedevi Arap mantığı ve kabile taassubu etkisinin vermiş olduğu malzeme ile ‘iman, cihat, hicret, kıyam’ gibi kavramları kullanarak, kendi yaşamış oldukları zamana ve günümüze yeni bir renk katmışlardır. Onların ilginç bir özelliği vardı ki o da şu idi: Onlar, yukarıda sayılan kavramların manası üzerinde düşünmediler. Hatta onlar iman ve küfür kavramları üzerinde bile düşünmediler. Direkt ‘kâfir kimdir?’ arayışına girdiler. İşte bu tavır onların düşüncesine özel bir renk getirmiştir.¹⁸⁸

Kaynaklarda bu fırka, genellikle ‘imamet’ ve ‘tahkim olayı’ üzerine olan iki temel görüşleriyle tanınmıştır.¹⁸⁹ Bu fırkaya göre imâmet; sadece Kureyş kabilesine ait bir hak değildir. Kureyş dışından birinin de imam olması câizdir. Tayin edilen imam, adaletle hükmederse imameti sahihtir. Bu imam ile savaş ve imama isyan caiz değildir. Ancak imam adaletten saparsa, derhal görevden azledilmelidir veya katledilmelidir.¹⁹⁰ Yine bu fırkaya göre; Tahkim Olayı’nı benimseyen herkes dinden çıkmıştır. Bunlar tecdid-i iman etmelidirler.¹⁹¹

Hariciliği bir bütün olarak ele almak bunların tanınmasına ve amacımıza daha iyi ulaşmamızı sağlayacağından bu fırkanın içerisinden çıkan kimi grupların görüşleri de bilinmelidir. Mesela Harici fırkalarından olup Emevi halifelerinden biri olan I. Mervan döneminde hapse atılıp kısa bir süre sonra da öldürülen ‘Ebû Beyhes Heysam b. Câbir’ in kurduğu Beyhesiyye’ye göre; İman ilim ve marifetle ikrar ve amel etmekten ibarettir.¹⁹²

¹⁸⁶ Toshîhiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 36

¹⁸⁷ Toshîhiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 39

¹⁸⁸ Toshîhiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 35

¹⁸⁹ Mustafa Öz, “Muhakkime-i Ula”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 2005, XXX, 398

¹⁹⁰ Mustafa Öz, “Muhakkime-i Ula”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXX, 398-399; Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 74

¹⁹¹ Mustafa Öz, “Muhakkime-i Ula”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXX, 399

¹⁹² Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, 88

Böylece haricilikte iman-amel ilişkisinde, iman ile amelin bütünlüğünü ve birbirinden ayrılmaz olduğunu görmekteyiz. Buna göre, her Müslümana helal ve haramı araştırmak vaciptir. Bir işin helal veya haram olduğunu bilmeden o işi yapmak veya yapmamak haramdır.¹⁹³

Yine Ebu Beyhes'in öne sürdüğü ve ciddi manada tehlike saçan bir görüşü şudur: 'Büyük günah işleyenler imam huzuruna çıkmadan küfür veya imanla itham edilemez.'¹⁹⁴ İmamın küfre girmesiyle halk da kâfir olur.¹⁹⁵ Evet, görüldüğü gibi bu görüşe göre bir kişinin küfrü ile tüm bir halk kâfirlikle itham olunuyor.

Haricilerin kuvvetli ve kalabalık kolu olarak bilinen, Beni Hanife'den Nafi b. Ezrak'a nisbet edilen ve dönemin Zübeyri ve Emevi iktidarlarından ciddi baskı gören 'Ezarika' fırkası, terör ve şiddet simgesi haline gelen İsti'rad¹⁹⁶ ameliyeleriyle¹⁹⁷ ve savaş esnasında çabuk oyuna gelip birbirlerini tekfir etmeleriyle tanınmıştır.¹⁹⁸

Hiz. Ali'yi tekfir eden Ezarika, onun katili olan İbn Mülcem'i överler.¹⁹⁹ Sahabeden Osman, Talha, Zübeyir, Aişe, Abdullah b. Abbas vb. ile bunlarla birlikte olaylara katılanlar ebedi olarak cehennemde kalacaklarını söylerler.²⁰⁰ Taassup ve bağnazlıkta zirveye erişmiş ve İslam dünyasında en tehlikeli fitne ve fesat unsuru²⁰¹ telakki edilen bu fırkanın²⁰² kabul ettiği prensipler, diğer Harici fırkalar ile ayrılımlarına sebep olmuştur.

Onlara göre, kendilerinden olmayanlar kâfir olmakla birlikte müşriktirler. Hepsinin kanı helaldir. Bunların çocukları da dâhil ebedi olarak ateşte kalacaklardır.²⁰³ Kendileriyle birlikte düşmana karşı savaşa katılmayan ve Ezarika'nın bulunduğu yerlere

¹⁹³ Mustafa Öz, "Beyhesiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), VI, 65; Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 75

¹⁹⁴ Mustafa Öz, "Beyhesiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), VI, 65

¹⁹⁵ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 75; Mustafa Öz, "Beyhesiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), VI, 65

¹⁹⁶ İsti'rad: Haricilerin kendilerinden olmayanların din anlayışlarını sorgulamalarıdır.

¹⁹⁷ Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 45

¹⁹⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 79

¹⁹⁹ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 75-76

²⁰⁰ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76

²⁰¹ Mustafa Öz, "Ezarika", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 1995, XII, 46

²⁰² Ki tabiri caizse bunlar, Müslüman cemaati içerisinde müşrik avına çıkmışlardı.

²⁰³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 79; Mustafa Öz, "Ezarika", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXII, 45

hicret etmeyen diğer Haricîler de kâfirdir. Bunlardan kendilerine katılmak isteyenler imtihana tâbi tutulmalıdır.²⁰⁴

Yine Ezarika'ya göre, muhaliflerinin yaşadıkları topraklar darülharbtır. Darülharbta helal olan her şey helaldir. Çocuk ve kadınları öldürülebilir, esir alınabilir, köleleştirilebilir.²⁰⁵ Onlar Kur'an'ın zahirine baktıkları için onlara göre, İslâm'da, Kur'an-ı Kerîm'de hükmü bulunmaması nedeniyle recm cezası yoktur. Ayrıca namuslu kadınlara iftira edenlere iftira cezası uygulanır. Ancak iftiraya uğrayan erkek ise uygulanmaz.²⁰⁶ Vergilerini ödeyen Yahudi ve Hristiyanların öldürülmesi ise haramdır.²⁰⁷

Düşüncelerine küçük bir itiraz eden kişiyi kendilerinden dahi olsa hemen tekfir eden bu grup, kimi zaman birbirleriyle de çarpışmışlardır. Mesela, ilk zamanlarda Ezarika'dan olan Necde b. Amir (Uveymir²⁰⁸) ve arkadaşları, Nafi b. Ezrak'ın yeni düşüncelerine muhalefet etmiş ve Necde imametine ayrı bir grup olan ve 'Necedat' diye tanınan bir fırka oluşmuştur.

Nafi gibi yeni görüşler üreten Necde'nin akıbeti de Nafi gibi olmuştur. Özellikle Necde b. Amir'in Hariciliğin temel prensibi olan 'günah işleyeni tekfir etme' prensibini tağyire çalışması, taraftarlarınca kabul edilmemiş ve ondan kopmuşlardır.²⁰⁹ Ve yine Necde'nin öldürülmesi kendisinden ayrılan gruplar tarafından olmuştur.

Necedat'ın kendine has fikirlerinden biri, 'imamın tayininin ancak umumun menfaati zamanı vacip olacağı idi.'²¹⁰ Bunlara göre, Menfaat hasıl olmayacağı bir ortam ve zeminde imamın olup olmaması önemli değildir.

Necedat'ın 'bilgisizlik ve cehalet mazur görülebilir'²¹¹ görüşü bu fırkanın kimi Harici fırkalara göre özellikle de Ezrakilere göre daha yumuşak bir politika izlediğini

²⁰⁴ Mustafa Öz, "Ezarika", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXII, 45; Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76

²⁰⁵ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 79; Mustafa Öz, "Ezarika", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXII, 45

²⁰⁶ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 80; Mustafa Öz, "Ezarika", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXII, 45

²⁰⁷ Mustafa Öz, "Ezarika", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XXII, 45

²⁰⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 80

²⁰⁹ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 81

²¹⁰ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 80; Mustafa Öz, "Necedat", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), İstanbul 2006, XXXII, 485-486

²¹¹ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76

göstermektedir. Bazı müellifler bu görüşünden dolayı Necedât'ı Âziriyye (özür dileyenler) diye de anmışlardır.²¹²

Haricilerden olup Ziyad b. Asfar'a nispet edilen 'Sufriyye' kolu ılımlılığı ile tanınmış fırkadır. Sufriyye'nin liderleri incelendiğinde; onların savaş istemeyen, Müslüman kanının dökülmesini helal görmeyen, muhaliflerinin meskenlerini darül harp saymayan, kadınların ve çocukların esir alınmasını hoş görmeyen ve ordu dışında olan sivillilerle savaşmayı caiz saymayan kişiler olduğu görülür.²¹³ Sufriyye mensuplarının küçük bir kısmının Kuzey Afrika'nın kırsal kesimlerinde günümüze kadar varlıklarını sürdürdüğü bilinmektedir.²¹⁴

Ancak 'huylu huyundan vazgeçmez' sözü yine haklılığını ortaya çıkarmış ve Sufriyye tekfir edecek veya edilecek bir durum ortaya atmış ve 'namaz ve orucun terkin'i' küfür nedeni saymışlardır.²¹⁵

Harici grupların birbirlerini dahi tekfir edip ayrı ayrı kollara ayrılmasının iç yüzüne bakıldığında ayrıştıkları meselelerin bir ceviz kabuğunu doldurmayan basit meseleler olduğu görülüyor. Mesela Abdurrahman²¹⁶ b. Acred'e nispet edilen Harici 'Acaride' fırkası basit meseleleri abartır ve abartı sonucunda meydana gelen ihtilaflar neticesinde birbirlerinden ayrılan yeni fırkalara dönüşmekle meşhur olmuşlardır.²¹⁷ Bu fırkanın bu tür ihtilaflardan dolayı on²¹⁸ veya on beş²¹⁹ alt fırkaya bölündüğü bilinmektedir.

Görüşlerinin mantıksız, ağır ve kabul edilemez olması bu fırkayı tarihin derinliklerinde kaybetmemiş, fırka 'Harici' ismiyle olmasa da başka isimler altında varlığını –özellikle de görüşlerini- devam ettirebilmiştir. Mesela, Harici fırka sayılan İbadilerin varlığı günümüze kadar ulaşmıştır.

'Abdullah b. İbâd' tarafından kurulmuş olan fırka, Harici gruplar içerisinde aşırılıktan uzak ve en ılımlı fırkadır. Abdullah b. İbâd, Mervan b. Muhammed zamanında

²¹² Mustafa Öz, *Necedat*, TDV İslâm Ansiklopedisi (1-46), XXXII, 485

²¹³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 82

²¹⁴ Mehmet Dalkılıç, "Sufriyye", TDV İslâm Ansiklopedisi (1-46), İstanbul 2009, XXXVII, 472

²¹⁵ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 76

²¹⁶ Bu isim, bazı kitaplarda 'Abdülkerim b. Acred' olarak geçmektedir. Mesela; M. Ebu Zehra'nın *Mezhepler Tarihi*'nde, "Şehristani'nin el-Milel'inde", TDV Ansiklopedisi Acaride maddesinde vb.

²¹⁷ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 83

²¹⁸ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 78

²¹⁹ Mustafa Öz, "Acaride", TDV İslâm Ansiklopedisi (1-46), İstanbul 1988, I, 318

ortaya çıkmış²²⁰ ve onunla savaşımıştır.²²¹ Nafi b. Ezrak'ın aşırı görüşlerine katılmayarak onlardan ayrılmış, İbadiyye diye meşhur olacak olan grubun kurmaylığını yapmıştır. İbâdîler, kendilerine Muhakkime-i Ula Hâricîleri ile ilgilerinden dolayı Şurât adını verdikleri gibi 'ehlü'l-îmân ve'l-istikâme, ehlü'l-adl ve'l-istikâme, cemâatü'l-müslimîn, ehlü'd-da've' isimlerini de verirler.²²² Ayrıca İbadiler kendi içinde de farklı farklı gruplara ayrılmıştır.

İbadilerin varlığı günümüze kadar ulaşmıştır. Onların günümüze kadar ulaşmasının nedenini M. Ebu Zehra, onların ılımlılığına, İslam cemaatine yakın oluşuna, sapık görüş ve aşırılıklardan uzak oluşlarına bağlamaktadır.²²³ Günümüze ulaşan İbâdîler'in sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte 2-3 milyon civarında oldukları tahmin edilmekte ve genellikle Kuzey Afrika bölgesinde yaşamaktadırlar.²²⁴ Bugün Zengibar'ın resmi mezhebi İbadiyye'dir. Umman sultanları da İbadi'dir.²²⁵

Bazı İbadiler kendilerini Haricilerden saymamıştır. Bu konuda delil olarak, İbâdiyye'nin kullandığı yöntemler ve itikadî görüşlerinin Hariciler gibi, şiddeti yöntem olarak benimsememeleri ve günah işleyen herkesi şirk anlamında tekfir etmemelerini göstermektedirler.²²⁶ Hatta bazı İbadi bilginler Haricilik ile İbadiliği aynı kefeye koymayı, zulüm olarak addetmektedir. Çünkü bu tür kişilere göre İbadilik, Hariciliğe en uzak olan fırkadır.²²⁷

İbadiler, kendi görüşlerine muhalif olanlara karşı, diğer Hâricîlere göre daha ılımlıdır. Onlara göre kendilerine muhalif olan ehl-i kible müşrik değil sadece 'nimeti inkâr edenler' anlamında kâfirdir. Yoksa itikaden kâfir değillerdir. Çünkü onlar, Allah'ı inkâr etmemişler, ancak Allah'a karşı olan vazifelerinde kusur işlemişlerdir.²²⁸

²²⁰ Gökalp, Yusuf - Sabri Yılmaz, Ömer Faruk Teber, 'Haricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası" Başlıklı Makalesi' = Khariji Sects and Izmirli Ismail Hakki's Article Titled "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası", TARR: Turkish Academic Research Review = Türk Akademik Araştırmalar Dergisi, 5(4), 2020, 580.

²²¹ Abdullatif Harputi, Kelam Tarihi, 77

²²² Ethem Ruhi Fırlalı, "İbadiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi (1-46), İstanbul 1999, XIX, 256

²²³ Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, 84

²²⁴ Ethem Ruhi Fırlalı, "İbadiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi (1-46), XIX, 261

²²⁵ İlyas Çelebi, İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları, 49

²²⁶ Ateş Orhan, "İbâziyye Haricî Bir Fırka Mıdır?", Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(1), (Ocak 2017), 1-2

²²⁷ Ateş Orhan, "İbâziyye Haricî Bir Fırka Mıdır?", 2

²²⁸ Abdullatif Harputi, Kelam Tarihi, 77; Muhammed Ebu Zehra, İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi, 84; Ethem Ruhi Fırlalı, "İbadiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi (1-46), XIX, 259; Gökalp,

Yine İbadilere göre, kendilerine muhalif olan ehl-i kıblenin üzerinde yaşadıkları yerler dar-ı İslam'dır, ancak iktidarın ordugâhı dar-ı bağydır.²²⁹

Onlara göre, mürtekîb-i kebîre muvahhiddir, fakat Mü'min değildir küfr-i ni'metle kâfirdir, küfr-i millet ile kâfir değildir.²³⁰

Muhaliflerin kadınlarını nikâhlamak ve savaşta onlardan ganimet almak helaldir.²³¹ Ancak İbadilerde muhaliflerden ganimet alma şekli ise gayet ilginçtir; İbadilerle savaşan muhaliflerden erkekleri, ele geçirilen silâh, at ve savaş malzemeleri gibi ganimetlerin dışında kalan kadınları, çocukları ve malları haramdır.²³² Bundan dolayı onlar, altın ve gümüş gibi malları muhaliflerine geri verirlerdi.²³³

İlk dönem İslam dünyasının 'asi çocuğu' olan Hariciler, 'hüküm ancak Allah'ındır' sloganıyla hareket edip bu slogan etrafında toplanmışlardır. Görünüşte bir fikir ekseninde birleşmiş olan bu zümre, esasen bir 'kabile ittifakı hareketi' hüviyetindedirler. Onların yetiştikleri çevre ve kültür, taassubun, asabiyetin, katılığın zirvede olduğu; kendileri gibi inanmayan görüşlerin içerisinde yer almayan, kendileriyle birlikte hareket etmeyen herkesi düşman gören bir çevre idi. Tabiri caizse, onların kan davalılarına yaptıkları muamele ile kendi fikir ve zihniyetlerinde olmayanlara yaptıkları muamele aynıydı.

İşte bu ve benzeri görüşler, günümüz dünyasını kargaşaya, karışıklığa ve keşmekeşe sokan, kan ve şiddetin içine atan etmenlerdir. Bundan dolayıdır ki, mezkûr fırka Batılılar tarafından 'Müslümanların anarşistleri'²³⁴ olarak adlandırılmaktadır. Kendilerini hakikatin kendisi bilen ve kendi görüşlerinin zıddını İslam dışı, sapık, kâfir, müşrik diye isimlendiren her türlü mezhepçi, meşrepçi, ırkçı hareketlerin temelinde Hariciliğin kokusunu almak çok da zor olmasa gerek.

Yusuf - Sabri Yılmaz, Ömer Faruk Teber, *Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası"*, 581

²²⁹ Gökalp, Yusuf - Sabri Yılmaz, Ömer Faruk Teber, *Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası"*, 581; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 84; Ethem Ruhi Fıglalı, "İbadiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XIX, 259

²³⁰ Ethem Ruhi Fıglalı, "İbadiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XIX, 259; Gökalp, Yusuf - Sabri Yılmaz, Ömer Faruk Teber, *Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası"*, 581

²³¹ Abdullatif Harputi, *Kelam Tarihi*, 77.

²³² Ethem Ruhi Fıglalı, "İbadiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (1-46), XIX, 259

²³³ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 84

²³⁴ Dr. Abdülkadir Turan, Haricilik ya da Müslümanların Anarşistleri, doğruhaber.com, 2014

‘Radikal-Selefi-Vehhabi’ yapıların görüşlerini ve yapıp ettiklerini dayandırdıkları, dayandırmaya çalıştıkları, selef ve onları takip eden Selefiyye, güncel konular arasındadır. Selefiyye’nin fikri yapısını harici zihniyetle birebir aynı bilme, ‘selefi eşittir harici’ tezini öne sürme doğru değildir. Ancak kimi konularda selefi zihniyet ile²³⁵ benzerliğinin olması da inkâr edilemez bir gerçektir. Bu sebeple biz mümkün oldukça selefi zihniyetin özelliklerini ortaya koymaya çalışacağız.

Selefiyye’ye göre iman; kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve uzuvların amelinden ibarettir. Bunlardan birinin olmaması küfrü iktiza eder. Bunların azalması ve masiyet ile iman azalır ve yine bunların artması durumunda ve itaat ile iman artar.²³⁶ Hatta onlara göre sünnet, imanın azalıp çoğalacağına inanmaktır.²³⁷ Haricilerin iman nazariyesi ile selefın iman nazariyesi hemen hemen aynıdır. Her ikisinde de iman-amel bütünlüğü vardır.

Selefiyye düşüncesinde müteşabih ayetler ve haberi sıfatlar tevil edilmeksizin, yorum yapılmaksızın olduğu gibi kabul edilmelidir. Sahabe ve tabiinin yapmadığı tevilden uzak durulmalıdır.²³⁸ Selefın bu görüşünü ortaya koymak için Gazali ‘İlcamu’l-avam an ilmi’l-Kelam’ isimli eser yazmıştır. Bu eserde selefi zihniyetin müteşabih ve haberi sıfatlar konusunda ki görüşleri yedi madde de açıklamaya çalışır. Bu yedi madde ‘takdis’, ‘tasdik’, ‘itiraf-ı acz’, ‘sükût’, ‘imsak’, ‘keff’ ve ‘teslim’ dir.

Takdisi Allah’ı cisimleştirmekten tenzih etme diye ifade eden Gazali, yed (el) ve isbe’ kavramlarını izah ederek meseleyi anlatmaya çalışmıştır. Ona göre bu tür kelimeler iki manayı ihtiva eder. Bunlardan birinci mana, uzuv olan, et, kemik, sinir ve damardan oluşan gerçek manayı; ikinci mana ise istiare yoluyla başka bir manayı, bir mecazı ifade eder. Allah için kullanılan ‘yed’ kelimesini gerçek, zahiri mana ile ele almanın yanlış olacağını söyleyen Gazali’ye göre, bu kavram Allah’ın uluhiyyeti hakkında muhal bir ibaredir.

Gazali, zahire göre bakıp tıpkı insanda olduğu gibi bu kavramları Allah’a atfedip ‘Allah-insan benzerliğini veya Allah’ın cisim olduğunu’ kabul etmenin insanı

²³⁵ Özellikle de İbn Teymiyye ve taraftarları ile Vehhabi zihniyeti ile.

²³⁶ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar*, 582; Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 33-34; Mevlüt Özler, *Selefiyye*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı (s.110); Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, 90, 119-129; Toshihiko Izutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, 237-253

²³⁷ Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik; İslami Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, 119

²³⁸ Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 216

putperestliğe götüreceğini bildirir. Gazali'ye göre insan, kesinlikle bu tür ifadelerde teşbih ve teccime düşmeden Allah'ı tenzih etmelidir ve insanların bu ifadelerde kastedilen mananın bilinmesi ile mükellef olmadığını da söyler. Ona göre bu ifadeleri anlamaya çalışmak da icap etmemektedir. İnsana vacip olan şey, bu meselelere dalmamaktır.²³⁹

'Tasdik' kelimesini Gazali, 'Allah resulünün bildirdiği, haber verdiği her şeyin hak ve sahih olduğunu ve kesinlikle şek ve şüpheye yer olmadığını kabul etmek' diye açıklar. Ona göre selef yolunun esasından olan tasdik, müteşabih lafızlarda da peygamber bildirdiği, nitelediği şekliyle kabuldür. Gazali bu maddeyi izah ederken selefe 'istiva' hakkında soru soranlara selefin verdiği cevabın²⁴⁰ 'İstiva malumdur, keyfiyeti meçhuldür, ondan soru sormak bidattır' olduğunu bildirmekte ve böylece selefin müteşabihat ve haberi sıfatlar konusundaki tutumunu gözler önüne sermektedir.²⁴¹

Selefin müteşabih konusunda yedi usulünden bir olan 'İtiraf-ı acz' maddesini açıklayan Gazali bu konuda şöyle der: 'Müteşabih lafızların manalarının künhüne ve hakikatine vakıf olamayan ve onlarla kast edilen mananın ne olduğunu anlayamayan, onları tevil edemeyen kimsenin, aczini itiraf etmesi vaciptir. Ancak keyfiyetini tafsilatıyla anlamaktan aciz olmakla beraber, o lafızların manalarını mücmel olarak tasdik etmesi gerekir.'²⁴²

Müteşabih haberlerin manasını sormamak diye ifade edilen 'sükût' için 'bütün avam üzerine vaciptir' diyen Gazali'ye göre, ister cahil olsun ister âlim olsun müteşabih hakkında kimseye soru sorulmamalıdır. Çünkü cahile sorulduğunda cahilin cevabı insanın cehaletini arttırır, âlime sorulduğunda ise soru soranın anlayışının noksanlığından dolayı âlim meseleyi izah edemez.

Gazali bu maddeyi açıklarken, Hz. Ömer'in müteşabih hakkında soru soranları kamçılattığını, Hz. Peygamber'in (s.a.v) de kader hakkında konuşanları gördüğünde onları bu meseleyi konuşmaktan men ederek 'Siz bununla mı emredildiniz? Sizden evvelkiler, ancak çok soru sormaları nedeniyle helak olmuştu' şeklinde buyurduğunu ifade etmektedir.²⁴³

²³⁹ Gazali, *İlcamü'l-Avam an İlmi'l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 13-14

²⁴⁰ Bu cevabın Maliki mezhebinin önderi Malik b. Enes tarafından verildiği bilinmektedir.

²⁴¹ Gazali, *İlcamü'l-Avam an İlmi'l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 21-22; Üstad Ali Rabbani Gulpaygani, *Kelami Fırkalar ve Mezhepler*, 173

²⁴² Gazali, *İlcamü'l-Avam an İlmi'l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 25

²⁴³ Gazali, *İlcamü'l-Avam an İlmi'l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 26-28

‘İmsak’ ise müteşabih haberler üzerinde tasarrufta bulunmamadır. Gazali bu tasarrufları tefsir, tevil, tasrif, tefri, cem ve tefrik olarak altı şekilde detaylı olarak izah eder. Ona göre, müteşabih lafızlar olduğu gibi bırakılmalıdır.²⁴⁴

Gazali’nin selefi zihniyetin müteşabih ve haberi sıfatlar konusunda ki görüşlerini açıkladığı yedi maddeden bir de ‘keff’ kavramıdır. Bu kavram, müteşabih ile kalben dahi meşgul olmamayı ifade eder. Gazali’ye göre bu, avama düşen vazifelerin en ağır ve en şiddetlisidir. O, kalbini bu düşüncelerden arındıramayan avama, kendisini ibadete vermeyi, zikirle meşgul olmayı ve bol bol Kur’an kıraat etmeyi öğütlemektedir.²⁴⁵

Gazali’nin izah etmeye çalıştığı son madde ise ‘teslim’ kavramıdır. Bu ise avamın ilim ehline güvenip teslim olması demektir. Müteşabih lafızların manaları nebilere, Sıddıklara ve veli kullara gizli değildir.²⁴⁶ Yine onlara göre sahabe, tabiin ve onlara bağlı olan ulema güvenilmesi gereken ilim ehliendir.

Hafız bin Receb el-Hanbeli Usulü’s-Sünne adlı eserinde, selefin bu husustaki yolu hakkında şöyle der: ‘Doğru yol, Selef-i Salih’in gittiği yoldur. Bu yola dâhil olanlar, Ayetler ile rivayetlerin tefsir edilmesi, nasıl olduğunun beyanı ve örneklerle onların açıklanması hususunda sakınarak, derinlere dalmamışlardır. Onların sözlerinde, Mükellimlerin konularında geçenlerle benzer şeyler bulunmamaktadır.’²⁴⁷

İslam düşüncesinde geniş bir yer tutan ‘halku’l-Kur’an (Kur’an’ın yaratılması)’ meselesi, Selefiyye ile Mutezile arasında cereyan eden bir meseledir. İslam tarihinde de büyük olaylar meydana getiren bu mesele de Selefi görüşe göre, Kur’an hem lafzen hem de manen Allah’ın zatıyla kaimdir. Yaratılmış değildir.²⁴⁸

Selefiyye, Allah kelamını O’nun bir sıfatı olarak kabul etmedikleri için, Kur’an’ın yaratılmış olduğunu iddia eden Mutezile’ye bir tepki olarak Kur’an’ın yaratılmadığını iddia ettiler. Onlar Kur’an’ı Allah’ın ezeli kelamı olarak telakki edip devlet akidesi haline gelen Mutezili görüşün karşısında durup,²⁴⁹ Kur’an’ın mahlûk olduğuna inananları da

²⁴⁴ Gazali, *İlcamü’l-Avam an İlmi’l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 29

²⁴⁵ Gazali, *İlcamü’l-Avam an İlmi’l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 56-57

²⁴⁶ Gazali, *İlcamü’l-Avam an İlmi’l-Kelam (İnançta Hassas Ölçüler)*, 12, 72

²⁴⁷ Üstad Ali Rabbani Gulpaygani, *Kelami Fırkalar ve Mezhepler*, 170

²⁴⁸ Osman Karadeniz, *Halku’l-Kur’an (Kur’an’ın Yaratılmışlığı Meselesi)*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı (s.389), Grafiker Yayınları, Ankara 2015; Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 223; Ferhat Koca, *İslam Düşüncesinde Selefilik*, 37

²⁴⁹ Fazlur Rahman, *İslam*, 157; Muhammed Ebu Zehra, *İslam’da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, 586

tekfir etmişlerdir. Çünkü Selefi mantığa göre, ‘Kur’an mahlûktur demek, Allah mahlûktur demektir’, yine onlara göre, Kur’an’ın mahlûk olduğunu savunmak, firavunun tanrılık iddiası ile aynıdır. Selefi olan Humeydi’ye göre sünnet, Kur’an’ın mahlûk olduğunu reddetmektir.²⁵⁰

Selefiyye'nin göze çarpan önemli özelliklerinden biri de onların Şiilere olan sert tutumlarıdır. Özellikle 'hilafet' konusunda hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğuna, Kur'an'da²⁵⁵ ve Peygamberin (s.a.v) hadis-i şeriflerinde Hz. Ali'nin ve Ehl-i Beytin peygamberden sonra imametinin, varis, vasi, veli, halife tayin edildiğine dair beyan ve imalarının²⁵⁶ olduğunu savunan Şiiler, selefeye göre sapıtmış ve doğru yoldan ayrılmışlardır.

Selefilere özellikle de İbn-i Teymiyye'nin görüşlerinin kabul edildiği selefi yapılanmalarında ibadette Allah'ı birlemek adı altında bazı yasaklar getirilmiştir. Mesela, salih kullar ve evliyalara tevessülün haramlığı, Allah'ın dışında başkalarından yardım istenmesinin ve kabir ziyaretlerinin yasak oluşu bunlardandır. Hatta öyle ki İbn Teymiyye, Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret için çıkılan seferi bidat ve şirk gördü. Bu ise tekfir etme ve mezar yıkma hadiseleri ile sonuçlanmıştır.

İbn Teymiyye'nin eleştirilen önemli özelliklerinden birisi de onun Ehl-i Beyt'e olan lakaytlığıdır. Ehl-i Beyt'i öven hadisleri yok saymasıdır. Bu özelliklerinden dolayı ciddi bir eleştiriye tabi tutulan İbn Teymiyye, günümüz selefi akımlar için karizmatik bir rol teşkil etmektedir.

3.2. ÇAĞDAŞ SELEFİ-HARİCİ AKIMLARIN FİKRİ YAPILARI

Çağdaş selefi-harici akımların fikri yapılarının incelenmesi, her akım ve grubun kendine has yaklaşımlarının olması hasebiyle farklılık gösterdiğinden, tüm selefi-harici akımların birleştiği meseleler ele alınmalı ve bu minvalde tarihi selefi-harici akımlar ile mukayese edilmelidir.

Çağdaş harici-selefi akımların birleştiği bir mesele olan iman nazariyesinde iman-amel bütünlüğü vardır ve iman, ikrar, tasdik ve amelden oluşmaktadır.

Günümüz selefi-harici akımlarının tipik özelliklerini yansıtan El-Kaide ve IŞİD gibi gruplarda bu iman nazariyesi ekseninde hareket etmekte ve yine bu eksenle tekfir etmeyi, öldürmeyi, öldürülmeyi ve yapmış oldukları keşmekeş ve anarşiyi 'iman iktizası' kılıfına

²⁵⁵ Al-i İmran: 3/61, Maide: 5/55, Ahzab: 33/33, Şura: 42/23; Kevser: 108/1-3; İbrahim: 14/24-25; Nur: 24/35-36, 55; Araf: 7/160; Maide: 5/12; Enbiya: 21/105;

²⁵⁶ Müslim: 7/122; Tirmizi: 6/266-267, 272; İbn-i Mace: 1/205; Darimi: 432; Hasais-i İmam Nesai: 30; Müsned-i Ahmed bin Hanbel: 1/109, 111, 331; İbn-i Esir'in el-Kâmili: 2/64, 147; Tarih-i Taberi: 4/321

sokmaktadırlar. Mesela, El-Kaide liderlerinden Dr. Eymen ez-Zevahiri iman esası olarak ele aldığı ‘vela’ ve ‘bera’ ilkelerini açıkladığı eserinde, İslam’a göre dostluk ve düşmanlığın amele aksettirilmesinin lüzumunu ortaya koymakta ve bu yolda yapılan amellerin imandan olduğunu söylemektedir.²⁵⁷ Ancak şu var ki, Zevahiri ve liderliğini yapmış olduğu El-Kaide İslam’da ki ‘el-Vela ve’l-Bera’ ilkesini İslam toplumu içerisinde aramış, kendilerince bu ilkenin gerektirdiği pratiği yine bu toplum üzerinde denemişlerdir.

Amerika ve Batılı emperyalist devletlerin ortaya çıkardığı bir plan-oyun olan ve ‘Arap Baharı’ diye isimlendirilen olaylar neticesinde Irak ve Suriye’de meydana gelen menfi olaylarda başkarakterini canlandıran ‘el-Kaide, IŞİD, el-Nusra, Cebhetu’ş-Şamiyye’ gibi onlarca gruplar, yapmış olduğu katliamları da yine imanın gereği olan amel diye lanse etmişlerdir.

Tarihte Haricilerin günümüz yansımaları ve müdavimleri olan mezkûr akımlar, Selefilik kisvesi altında bu davranışlarda bulunmaktadırlar. Bu büyük tehlike ve fitne şu tezimizi bir daha doğrular niteliktedir: ‘Din kisvesi, dini tehdit ve tahrif hareketlerinin en büyük, en yıkıcı, en zararlı silahıdır.’

Çağdaş selefi akımlar, halku’l-Kur’an meselesinde seleflerinin görüşlerini olduğu gibi kabul ederler. Buna göre Kur’an yaratılmış değildir, diyen kişi küfür içindedir. Yine onlar, müteşabihat konusunda tarihi seleflerin tutumu üzerindedirler.

Günümüz selefi-harici akımlarının ortak belirgin özelliklerinden biri de tekfirci bir yapıya sahip olmalarıdır. Malum akımlar tekfircilikte o kadar ileri gitmişlerdir ki kendilerinin tekfir ettiklerini tekfir etmeyenleri tekfir etmektedirler. Bu durum onlarda bir nevi hastalığa dönüşmüştür.

Bu hastalığın temelinde ise feri olan bir hususu asıl olarak görmek gelmekte veya feri olan meselelerde kendi düşünce ve görüşlerini mutlak ve tek doğru olarak görme gelmektedir. Tabiri caizse tekfircilik, ‘bencillik’ menşeli bir marazdır ve bu marazın tezleri şunlardır: ‘Görüşümüzün hilafı hilafıdır’, ‘Bizden olmayan İslam’dan değildir’,

²⁵⁷ Detay için bakınız: Dr. Eymen ez-Zevahiri, *El-Vela Ve’l-Bera (İslam’a Göre Dostluk ve Düşmanlık)*, Beyaz Minare Yayınları, Ankara Aralık 2015

‘İslam damgası vurduklarımız hak yoldadır. Tekfir ettiklerimiz ise kâfirdir ve tekfir ettiklerimizi tekfir etmeyenler de kâfirdir’ vb.

Modern çağda İslam âlemini sömürmek ve işgal etmek için Batılı sömürgeci güçler tarafından meydana gelen olaylara bir tepki vermek isteyen selefiler, çözüm yolu olarak ‘yeniden Kur’an ve sünnete dönme’ ve ‘taklitçilikten kurtulma’ gibi fikir ve söylemleri savunmuşlardır. Ancak yakın tarih incelendiğinde, selefi akımların kulağa hoş gelen bu söylemlerin zıddı hareket ettikleri ve dahası mücadele etmeyi kararlaştırdıkları sömürgecilerin ekmeğine yağ sürdükleri gözlemlenmektedir.

Selefiler, İslam âlemi içerisinde ortaya çıkan hurafe, bidat ve yenilikler ile mücadele altında şiddete başvurmaya mubah görmektedirler. Hatta onlar bu yolda dış güçlerden lojistik ve finansal destek almaktadırlar. Batı ise onların içinde bulundukları bu durumlarını kendileri için fırsata çevirmekte, kendilerine yeni bir ticaret kaynağı ve sömürü yeri seçmektedirler. Afganistan, Pakistan, Irak ve Suriye gibi ülkelerin yakın tarihleri bu tezimizi doğrulamakta ve yeteri delil teşkil etmektedir.

Yine Selefiler, İslam âleminin düşünce tarihini besleyen ve zenginleştiren kelamcılarının, tasavvufçu ve tarikatçıların, müfessirlerin ve fukahanın insanları sadr-ı İslam’ın çizgisi olan Kur’an ve sünnetten uzaklaştırdıklarını iddia ederler. Ancak onlar Kur’an ve sünneti anlama noktasında ciddi bir gayret göstermemiş, yüzeysel bir bakış açısı ile anladıklarını mutlak gerçek telakki etmiş ve diğer insanlara dikte etmeye çalışmışlardır.

Selefiler, taklit etme konusunda da öne sürdükleri ‘taklitçilikten kurtulma’ söylemlerine en büyük zıtlığı göstermişlerdir. Çünkü onlar Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdulvahhab gibi kişileri taklit etmiş, onların görüşünde olmayanları selefi çizginin yani hak çizginin dışında görmüşlerdir.

Bu bağlamda diyebiliriz ki; Kur’an’ı ve sünneti hakiki manada anlamadan Kur’an ve sünnete dönülemeyeceği, taklit etme bir tarafa selef diye görülenleri masum görme derecesine çıkarmakla da taklitçilikten kurtulmanın mümkün olmayacağı izahtan varestedir.

Kendileri gibi düşünmeyen, kendi görüşleri zıddında görüş ortaya koyan herkesi sapkın ve düşman gören çağdaş selefi-harici akımların diğer bir özelliği ise Şiiileri en

büyük düşman olarak görmeleridir. Ayrıca, Şiileri ‘Kuburi (kabirlere tapan) ve Mecusi (ateşe tapan)’ olarak isimlendiren bu gruplara göre Şia sapık bir firkadır.

Özellikle günümüz selefi-Vehhabi akımların üssü ve hamisi durumunda bulunan Suudi Arabistan’ın Şiileri kötüleme ve tekfir etme propagandası selefi zihniyetin Şiilere olan düşmanlığını körüklemektedir. Ancak Suudi rejim bu fiilleri yaparken din kaygısı gütmemekte, tamamen güvenlik ve politik kaygılarından dolayı bunu yapmaktadır. Çünkü biliniyor ki Suudi Arabistan rejimi selefi olmayan Amerika, İsrail vb. ülkelerle dostluk kurabilmektedir.

Modern selefilerin en belirgin özelliklerinden biri de onların kendi ideolojilerinden olmayan her türlü siyasi sistemi ve selefi hatta seyretmeyen resmi din eğitimlerine karşı olup ret etmeleridir.

Çağdaş harici-selefi akımların günümüzde en dikkat çeken özelliklerinden biri de onların ‘cihad, hicret, İslam hilafeti, İslam devleti’ gibi sloganları sık sık gündem etmeleridir.

3.3. GENEL MUKAYESE: BENZERLİKLER AYKIRILIKLAR

Selefi zihin yapısı, hayatımızı etkileyen kimi akımların dayandıkları veya kendilerini dayandırmak istedikleri bir yapıdır. Şimdiye kadar bu zihniyetin tarihi ve çağdaş boyutlarını ele aldık. Tarihi harici-selefi akımlar ile çağdaş harici-selefi akımların genel bir mukayesesini yapıldığında, tam bir benzerliğin veya aykırılığın olmadığı gözlenmektedir.

İmanın neliği, Kur’an’ın yaratılmışlığı, müteşabihat karşısında olan tutum gibi konularda görüş ve teoride benzerlik gösterir. Yine aynı şekilde hurafe, bidat, yenilik, tekfircilik noktasında ve Şiiliğe karşı tutumlarda benzerlik göstermektedirler. Ancak bu tutumlar bu akımlar arasında teoride ve pratikte farklılıklar arz etmektedir.

Mezkûr meseleler her iki dönem selefleri için teoride aynıdır. Ancak işin pratize edilmesinde akımlar arasında ayrışmalar gözükmemektedir. İşin garip tarafı ise bu ayrışmalar, tarihi harici-selefi gruplar ile çağdaş harici-selefi gruplar arasında olduğu gibi çağdaş harici-selefi akımların kendi aralarında da gözükmemektedir. Hatta bu ayrışmalardan

dolayı gruplar birbirlerini küfür ile itham edip tekfir etmekte, kimi zamanlarda birbirleriyle çatışabilmektedirler.

Haricilik zihniyeti tarihin sayfalarında kaybolmuş, ortadan kalkmış bir zihniyet değildir. Günümüzde kendilerini selefi hatta gören, çeşitli isimler ile müsemma olan, pratik hayatları tıpkı haricilerinki gibi olan ancak kendilerini harici diye tesmiye etmeyen pek çok yapılar vardır. Bu yapılar tıpkı hariciler veya kimi selefiler gibi dini kavrayıştan, incelikten nasibini almamış, İslam'ın zahirden gayrısının olmadığı dillendiren, aşırılık-şiddet yandaşı ve tekfirci yapılardır. Özellikle çağdaş harici-selefi yapılardan en popüler olan el-Kaide ve IŞİD gibi gruplar, tarihi harici-selefi zihniyetin müdavimi ve hamisi olmuşlardır.

Tarihi ve çağdaş boyutları olan harici-selefi zihniyetin en büyük benzerliği toplumun uçları olmalarıdır. Toplum içerisinde çıkan anarşiyi, kargaşayı İslam'ın cihad emrinin iktizası olarak sunan bu akımların selefleri ile olan diğer bir benzerliği ise beğenmedikleri, daru'l-harb olarak gördükleri mevcut otoriteyi devirmek istemeleri ve kendi ideolojileri ekseninde yeni bir otorite kurmak istemeleridir.

Tarihi ve günümüz Harici-selefi akımların ayrıldıkları birkaç nokta ise şöyledir:

Her iki akımın kabul ettikleri metodu işleme biçimleri, metotlarının hareket şekli birbirinden farklıdır. Tarihi selefiler güçlerini ve vakitlerini zihniyet ve ideolojilerinin teorisini sağlamlaştırmada sarf etmişlerdir. Fikri yapılarını çevrelerine izaha ve kanıtlamaya çalışmışlardır. Ancak günümüz selefi yapılanmaları haricilere yakın bir yol izlemişlerdir. Onlar kendi ideolojilerini tam manasıyla anlamadan, anlatmadan onu teoriden pratiğe geçirmenin derdine düşmüşlerdir. Bu da büyük olumsuzlukları netice vermiştir.

Başka bir hususa geçmeden şunu belirtmekte fayda olacağını umuyorum. Çağdaş harici-selefi akımların aynı çatı altında iki türlü yapılanmalarının olduğu gündeme gelmiştir. Güya ideolojilerinin teori kısmını izah ve yayma için 'tebliğci', ideolojilerinin pratik boyutunu göstermek için ise 'cihadi' gruplar kurulmuştur. Ancak sosyal medya aynı hedef ve doğrultuda, aynı çatı ve riyaset ekseninde kurulan bu iki grubun dahi birbirlerini kimi zaman tekfir ettiklerini hatta zaman zaman çatıştıklarını gün yüzüne çıkarmaktadır.

Tarihteki harici-selefi gruplar hiçbir zaman kendilerini gizlememişler. İdeolojilerini davaları olarak görmüş ve ideolojilerini yaymak için her türlü zorluğa, meşakkate ve sıkıntıya göğüs germişlerdir. Haricilerin kendi devirlerinde Emeviler ve Abbasilerle girişmiş oldukları mücadeleler bunu gözler önüne sermektedir.

Yine Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, İbn Kayyım ve taraftarlarının vermiş oldukları mücadeleler, davaları uğruna giriştikleri tehlikeler, her türlü olumsuzluklara karşı göstermiş oldukları sebat ve fedakârlıklar bunun bariz örnekleridir.

Ancak günümüz harici-selefi yapıları kendileri için elverişli bir ortam buluncaya kadar ortaya çıkmamakta, görüşlerini gizlemekte ve gizli gizli örgütlenmektedirler. Batı'nın planlanmış bir oyunu olan 'Arap Baharı' ile birlikte yüzlerce harici-selefi grubun tabiri caizse ölünün hortlaması gibi karışıklığın olduğu bir dönemde tezahür etmesi bunu göstermektedir.

Çağdaş harici-selefi grupların tarihi harici-selefi gruplardan ayrıldıkları bir diğer nokta ise şudur:

Tarihi akım, o dönemde mevcut olan diğer grup ve güç sahiplerinin tümüne isyan bayrağını açıp kendileri dışındaki tüm grup ve güçlerle mücadele ederlerdi. Ancak çağdaş akım bir tarafı küfür ile itham ederken diğer tarafın yardımından faydalanmayı mubah saymaktadırlar. Bu durum tarihi akımın davalarında tavizsiz olduğunu, çağdaş akımın ise menfaatleri doğrultusunda hareket ettiklerini göstermektedir.

Yine tarihi akımda, var olan sistemin devrilmesi değil, sistemi yöneten yöneticinin devrilmesi istenilmekte ve bu uğurda mücadeleler verilmekte iken, çağdaş akımlar da ise daha geniş ve şumullü bir talep vardır. Onlar sistemin devrilip onun yerine kendi ideolojilerini temsil eden 'İslam Devleti'nin kurulmasını istemektedirler. Tabi bu İslam devleti selefi çizgiyi takip eden bir devlet modeli olmalıdır.

SONUÇ

İslam tarihinin peygamber sonrası döneminde meydana gelen siyasi olay ve ihtilaflar neticesinde ortaya çıkan Harici zihniyeti ile selef diye adlandırılan sahabe, tabiun ve tebe-i tabiun neslini takip ettiklerini iddia eden selefi zihniyeti günümüz İslam coğrafyasında ses getirmeye devam etmektedir.

Nasların zahiri manalarını alıp maksatlarına karışmamaları ve böylece teşbih ve tescime yaklaşımları, müteşabih meseleler hakkındaki yorum yapmama, işe karışmama tarzı tutumları, iman-amel bütünlüğünü savunan düşünceleri, Kur'an'ın yaratılmadığına dair inançları, akıl-nakil ilişkisinde naklin üstün tutulması, farklı izahatlarıyla birlikte kategoride Kur'an-sünnet eşitliğinin kabul edilmesi ve İslam'ın ilk üç neslinin kaynak-otorite kabul edilmesi yüzeysel olarak tarihi ve çağdaş Harici-Selefi fikir yapısının temel özelliklerini göstermektedir. Yine aşırı taassup, tekfirci ve taklitçi yaklaşım bu akımların belirgin özelliklerindendir.

Daha çok 'kaos' kavramıyla birlikte anılan bu zihniyet günümüzde tebliğci ve cihatçı olmak üzere iki oluşum şeklini almışlardır. Tebliğci grup selefi zihniyetin sahip olduğu teoriyi sunarken cihatçı grup ise bu zihniyeti teoriden pratiğe geçirmeyi hedeflemektedir.²⁵⁸

Tarihteki Haricilerin ve seleflerin takipçileri olan çağdaş harici-selefi akımlar, selefleriyle teori alanında benzerlik göstermekte ancak iş pratik boyuta geldiğinde birbirlerini tekfir edebilecek kadar ayrılık-aykırılık gösterebilmektedirler. Bu ise metotlarını işleme biçimlerinin farklılık arz etmesi ve her bir grubun metodu işlediği biçimi din gibi telakki etmesinden kaynaklanmaktadır.

İslam ülkelerinde sömürülerini güçlendirmek veya güçlü tutmak isteyen emperyalistler, bu gruplardan istifade etmekte, bölgede çıkarları için yazdıkları, çizdikleri senaryoların başrollerinde bu grupları sahnelemektedirler. Böylece hem düşman olarak gördükleri Müslümanları birbirlerine kırdırarak güçlerini azaltmakta hem de bu yerlerde sömürü sistemlerini güçlendirmektedirler. Tabiri caizse bir taşla iki kuş vurmaktadırlar.

²⁵⁸ İbrahim Hatemikiya, Şam Saatine Göre (Farsça: به وقت شام), 2018, <http://www.yenikaynak.com/sam-saatine-gore.html>

Kendilerini selefi diye tanıtan el-Kaide ve IŞİD gibi tekfirci, taassup ehli oluşumların son yarım asırda Müslüman toplumlarında yaptıkları faaliyetler bunu delillendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ahmet, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası (Alevi-Sünni Ayrışmasının Arka Planı)*, (4. Baskı), Otto Yayınları, Ankara 2016.
- Ateş, Orhan, "İbâziyye Haricî Bir Fırka Mıdır?" *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 2017, 1-2.
- Ayar, Kenan, "Haricîlerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, , 8(1), 2008, 47-64.
- Azimli, Mehmet, *Dört Halifeyi Farklı Okumak-4 Hz. Ali*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2020.
- Bulut, Faik, *Cihat Yolcuları el-Kaide'nin Sırları*, Cumhuriyet Kitapları Yayınları, İstanbul 2008.
- Buti, Muhammed Said Ramazan, *Fıkhu's-Siyre*, Bilge Adamlar Yayınları, İstanbul Mayıs 2009.
- Büyükkara, Mehmet Ali, *Çağdaş İslami Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2016.
- Büyükkara, Mehmet Ali, Dışlamacı Müslümanlığın Orta Asya'daki İzdüşümleri: Selefilik Hareketi ve Taliban, *Orta Asya'da İslam Temsilden Fobiye*, III. Cilt: Aydınlıktan Aydınlanmaya.
- Câbiri, Muhammed Abid, *Çağdaş Arap-İslam Düşüncesinde Yeniden Yapılanma*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Cevdet Paşa, Ahmet, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ (I-II)*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1972 .
- Çelebi, İlyas, *İlk Kelam Tartışmaları ve İnanç Grupları*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam'da Siyasi, İtikadi Ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul 2011.
- Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-İbane ve Usulü Ehli's-Sünnet* (Tercüme: Ramazan Biçer), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2010.

- Gazali, Ebu Hamid Muhammed, *İlcâmü'l-Avam an İlmi'l-Kelam*, Hisar Yayınevi, İstanbul 1984.
- Gökalp, Y., Yılmaz, S., Teber, Ö. F., “Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı’nın “Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası” Başlıklı Makalesi’ = Khariji Sects and İzmirli Ismail Hakki’s Article Titled “Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası”, *TARR: Turkish Academic Research Review = Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 2000. S.573-593
- Gülpaygani, Üstad Ali Rabbani, *Kelami Fırkalar ve Mezhepler*, el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2014.
- Gündoğan, Ünal, “1979 İran İslam Devrimi’nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 3(30), 2011, 68.
- Güneş, Kadir, *El-Mu’cem*, Mektep Yayınları, İstanbul Ağustos 2011.
- Harputi, Abdullatif, *Kelam Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2019.
- Hatemikiya, İbrahim, Şam Saatine Göre (Farsça: به وقت شام), 2018, <http://www.yenikaynak.com/sam-saatine-gore.html>
- Hegghammer, Thomas, Abdullah Azzam’ı Kim Öldürdü?, ‘meganews.com’ internet sitesi yazısı.
- Hilmi, Şehbenderzade Filibeli Ahmed, *İslam Tarihi*, Akpınar Yayınevi, Baskının bittiği tarih: Ocak 1980.
- Izutsu, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul 2018.
- İbn Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî, *El-Kamil fi't-Tarih Tercümesi* (I-X), Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- İbn Haldun, Abdurrahman B. Muhammed, *Mukaddime*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016.
- İbn Hibban, Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temimi el-Büsti es-Sicistani, *Es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l- Hulefa*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takiyuddin Ahmed, *er-Risaletü't-Tedmüriyye (Tevhid Risalesi)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.

- İşcan, Mehmet Zeki, *Selefilik: İslami Köktencililiğin Tarihi Temelleri*, Kitap Yayınevi, İstanbul Nisan 2014.
- Karadeniz, Osman, *Halku'l-Kur'an (Kur'an'ın Yaratılmışlığı Meselesi)*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Kılınç, Taha, *Azzam'ın Öyküsü*, 02.06.2021 tarihli Yeni Şafak İnternet Yazısı.
- Koca, Ferhat, *İslam Düşüncesinde Selefilik (Genel Karakteristiği ve Günümüzdeki Motivasyonları)*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.
- Kocaaslan, Hilmi, "Afganistan Cihadı 11 Yaşında", *Davet Dergisi*, Yıl:1, Sayı: 1, Ocak 1990.
- Kutlu, Sönmez, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler: Hadis Taraftarlarının İman Anlayışı Bağlamında Bir Zihniyet Analizi*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2002.
- Özervarlı, M. Sait, *Kelamda Yenilik Arayışları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)*, İSAM Yayınları, Ankara 2019.
- Özler, Mevlüt, *Kelam Tarihi*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Özler, Mevlüt, *Selefiyye*, Editör: Şaban Ali Düzgün, Kelam El Kitabı (s.105), Grafiker Yayınları, Ankara 2015.
- Özler, Mevlüt, *Tarihsel Bir Adlandırmanın Tahlili: Ehl-i sünnet-Ehl-i bidat*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- Özyiğit, Ercan, *Radikal İslam'ın Söylemi*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2016.
- Mutahhari, Murtaza, *Ehl-i Beyt İmamları'nın Siyasi Tutumları*, (1. Baskı), Kevser Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Münzirî, Zekiyüddin Abdulazim Ebu Muhammed, *Sahih-i Müslim Muhtasarı ve Tercümesi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2013.
- Nimmo, Kurt, *Al-Qaeda the Database Unbound*, Looking Glass News web sitesi, (<http://www.lookingglassnews.org/viewstory.php?storyid=3569>).
- Nu'aymi, Selim, "Hâricîlerin Doğuşu", çeviren: Harun Yıldız, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 10.

Paşa, Eyüb Sabri, *Tarih-i Vehhabiyan*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1992.

Rahman, Fazlur, *İslam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2016.

Rakipoğlu, Mehmet, “Körfez’in Afganistan Politikası: Fırsat ve Endişe Arasında Temkinli Pragmatizm”, *Seta-Analiz*, Sayı: 350, 2021.

Razi, Ebu’l-Hasan Muhammed b. Hüseyin Seyyid, *Nehcü’l-Belâğa (İmam Ali’nin Hutbeleri, Mektupları, Hikmetli Sözleri)*, Kevser Yayınları, İstanbul Ağustos 2012.

Sırma, İhsan Süreyya, *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul Mart 1995.

Şeriati, Ali, *Ali*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.

Şeriati, Ali, *Kavramlar Sözlüğü*, Fecr Yayınları, Ankara 2017.

Taberi, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Tarih-i Taberi (I-IV)*, Sağlam Yayınevi, İstanbul 2007.

TDV İslâm Ansiklopedisi.

Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğü.

Yıldızgil, Bayram, *El-Kaide ve Küresel Uzantıları*, AZ Yayıncılık, İstanbul 2017.

Zebidi, İmam Zeynüddin Ahmed ibn Abdullatif, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Ve Tercemesi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2015.

Zevahiri, Dr. Eymen, *El-Vela Ve’l-Bera (İslam’a Göre Dostluk ve Düşmanlık)*, Beyaz Minare Yayınları, Ankara Aralık 2015.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı:	Cengiz GÜNGÖRMEZ
Doğum Yeri ve Tarihi:	
EĞİTİM DURUMU	
Lisans Öğrenimi:	
Bildiği Yabancı Diller:	
İLETİŞİM BİLGİLERİ	
e-posta:	
Telefon:	
Tarih:	